

AZ URADALOM

Egy probléma

Összegezzünk.

1. A birtokrendezésnél nem a község mellett és a község körül, a kissé termékenyebb völgyekben kapta ki a nép a jutalékot, hanem távol a községtől. Ez a körülmény lehetetlenné tette a helyes és okszerű földművelést. A szántás, trágyázás, betakarítás megnehezítettett. Községi csordák képződése ezzel teljesen megakadályoztatott. Közelfekvő legelőben a nép nem részesült. Tehenet, borjút, sertést ennél fogva nem tarthatott, nem nevelhetett. Más szavakkal megfosztatott az állattenyésztés lehetőségétől: tehát attól az egyetlen gazdasági ágtól, melyre a talajviszonyok a hegyvidéki népet utalják.

2. A községek az uradalom erdőségei között fekszenek. Kevés földjük művelésén kívül egyetlen kereseti forrásuk az erdőmunka lehetne. De erdőkultúrát az uradalom alig folytat. Munkához tehát ez a nép nem jut.

3. Az erdő, mely fenntartó tényező lehetne, ellensége a népnek, mert vadtenyésztésre használtatik; a vad pedig vagy pótolhatatlan károkat okoz, vagy arra kényszeríti a népet, hogy vetését éjjelenként őrizze.

4. A nép nem részesül gondozásban. Középosztály, mely vezetné, védelmezné, szószólója lehetne, nincs. A hatóság pedig, mint másutt, úgy itt sem ismer népgondozási feladatokat. Elnézte azt a kegyetlen birtokrendezést, elnézi a vadkárokat, tűri a dúvadak szertelen elszaporodását. Burokratikus merevséggel, hidegvérű tanu a nép kétségbeesett vergődésénél.

Tiszta sor, hogy az uradalom a birtokrendezéssel elhintette a pauperizmus magvát, az erdőkultúra hiányával pedig áthághatatlan korlátokat emelt a munkakeresők részére. Ki és mikor végezte ott a birtokrendezést, nem tudom; de azt láttam, hogy ezzel a rendezéssel istentelen igazságtalanság követtetett el, mert összevagdalták a népjólét valamennyi reményszálát. Ezt az istentelenséget némileg enyhítené, ha a nép állandó munkát kapna az erdőben s ha az uradalom idegen tisztikara nem úgy nézné a bennszülötteket, mint az angol hódító az indus törzseket. De így bátran kimondható, hogy az uradalom megfosztotta a népet

földjének művelési lehetőségétől s egyszersmind elzárta a munkakeresés lehetőségétől is.

Azon a területen csodálatos s nehéz komplikációba keveredett a jogrend az életfeltétellel. A jog biztosítja a hitbizomány részére az erdőt, a legelőt, a szarvast, a vadserést. Ez a biztosíték hetvenezer embert kárhoztat munkaképtelenségre. Hol a segítség? Szabad-e törvényhozásilag és kormányzatilag megbolygatni a jogrendet? Másfelől szabad-e elnézni, hogy ilyen nagy tömeg egyetlen nagyúr vadász-passziója miatt az élet feltételeitől elzárassék?

Bizonyos igaz, hogy közérdekből, akár vasutat vezetnek, akár vizet szabályoznak, történnek kisajátítások. De kisajátítani egy uradalmat: olyan darázs-fészek, amelybe nem tanácsos nyúlni. Már pedig, vagy: vagy. Vagy más gazdasági rendet állít be az uradalom, vagy állami kezelésbe kell azt venni. Mert a végcél nem a jog érdeke, hanem az ember érdeke; nem is az egyes embernek, hanem a sokaságnak érdeke.

Egész mértékben érzem a probléma súlyát. Tudom, hogy kétélű kardot forgat, aki így beszél. Mert azt a háttér, hogy hol végződjék az egyes joga és hol kezdődjék a sokaság érdeke — ha e kettő szemben áll: még senki meg nem tudta vonni. Tudom, hogy ultima ratió a kisajátítás darázs-fészkébe nyúlni. A fészek alján látom elrejtve a legvégtetesebb társadalmi felfordulás bombáit. Nem feledem el a kérdés vészes szillogizmusát. Ha ki lehet sajátítani az egyiket alapos okok miatt: akkor ki fogják sajátítani a másikat csinált ürügyek miatt. Nehéz aggodalmak között írom le tehát az alternatívát: vagy — vagy.

Azonban leírtam. Mindenki tudja, hogy a birtokmegosztás hazánkban egészségtelen. Igen sok az olyan törpebirtok, amelyen a túlságos elaprózás miatt okszerű földművelés nem folytatható. Ezzel szemben nagyon sok millió holdat foglalnak le a szabad és kötött latifundiumok. Ezekből az óriás területekből idegen kézen is van, több, mint amennyi megengedhető. Az ilyen helyzetet képtelenség mérőben a vaksorsra bízni. Nem lehet túrni, hogy ilyen nagy terület ne az embert szolgálja, hanem a vadállományt. A földbirtok a haza testének egy része, mely nem vonhatja ki magát a nemzeti közös vérkeringés életrendszeréből. Milyet idegen célokat szolgál egy latifundium: annyi, mint ha megcsontkítnák a haza testi épisége. A birtok egye-
sek tulajdona: de az egész terület a haza tulajdona. Éppen ezért az ország szuverén jogkörébe tartozik úgy szabályozni a földnek, mint a megélhetés és kútfejének nagy kérdése-

il, hogy az ne legyen elvonható természetes rendeltetésétől.

Miben áll ez a természetes rendeltetés? Abban, hogy kenyeret adjon a rajta levő népességnek. Ez a kenyér nemcsak a búzában jut kifejezésre, hanem a föld minden termékében. Nem lehet tehát megengedni, hogy nagy területek, minden gazdasági cél nélkül, meddően heverjenek. Mi lenne, ha minden nagyúr, minden püspök, minden káptalan egyszerre parlagon hagyná a földjét és megszüntetné minden gazdasági üzemet?

Itt értem el a probléma csúcsához. Az egyik kérdés ez: ha az egyik tulajdonos kisajátíttatik, miért ne a többi is? A másik ez: ha egyiknek szabad a birtokát haszon nélkül hevertetni, miért ne valamennyinek? Amaz a jog kérdése. Ez a közérdek kérdése. A végső következtetést egyik sem állja ki. De erre nincs is szükség. Mert mundus se expediet. Az élet olyan talányokat is megold, amire az elmélet képtelen. Gondoskodva van, hogy a fa ne nőjön az égig. Nem kell tartani sem valamennyinek a kisajátításától, sem valamennyinek a meddőségétől. Amazt az állami jogrend; emezt megrátolja a tulajdonosok érdeke.

De a konkrét esetben: vagy - vagy. Vagy más gazdasági rendszer, a Schönborn hitbizományban, vagy állami beavatkozás. Mert egy népet sem a végpusztulásnak kitenni nem lehet, sem arra kényszeríteni, hogy egytől-egyig kivándorozzon.

Később látni fogjuk, hogy az uradalom nem olyan merev most, mint milyennek látszott a hegyvidéki akció előtt. Érzéketlensége a nép iránt most már nem olyan szembeötlő. Tisztikara kezd meghonosodni. A Munkácson lakó alkalmazottak olvadoznak belé a magyar társaséletbe. Gyermekeik magyar nevelésben részesülnek. Egészben véve előbb - utóbb a magyar intelligenciát fogják szaporítani.

A hitbizomány nem zárkózik el a kapacitáció előtt. Összeköttetést tart fenn a kormány kirendeltségével. Meghallgatja a panaszokat s olykor orvoslást is nyújt. Ultima ratióra tehát nincs szükség. És ebben szörnyű vád rejlik a múltakra nézve. Látható, hogy az uradalom kezelhető lett volna.

A sorvasztó betegség évtizedek óta tart. E nép pusztulása a birtokrendezéssel kezdődött és a kazár uralommal fejeztetett be. Nem titkos betegség volt ez, mely elrejtőzve emésztette a szervezetet. Egész mivolta látható volt mindjárt az első évben. Hiszen Egán meglátta egy pár hét alatt.

Hol volt hát az állami és vármegyei alkalmazottak sze-

me, hogy ők is azonnal meg nem látták? Hol volt a lelkiismeretük, hogy föl nem jajdultak? Hol volt a becsületük, hogy nem cselekedtek? A birtokrendezés és az erdőüzem hiánya mindjárt a kezdet kezdetén megpecsételte a nép sorsát. Tudni való volt, hogy a következés általános pauperizmus lesz. De ki gondolt a néppel? Ki érezte meg szenvedéseit?

Volt-e csak egyetlen egy is, aki Schönborn grófot felvilágosította volna a helyzetről? Volt-e, aki a népmentő gondolatokkal foglalkozott? Volt-e, aki fölterjesztést tett volna a kormánynak a biztosan megjósolható nyomorról?

Senki sem volt.

Hát mit csináltak? Feladatukról ugyan mit hittek? Életmódnak nézték a hivatalt és semmi másnak? Vályúnak, mint az ökör?

Igenis, az uradalmat súlyos felelősség terheli. De mit mondjak arról a magyar tisztikarról, mely lomhán és esztelenül nézte, türte a nép rohamosan fokozódó pusztulását? Sokan közülök immár nyugdíjba mentek, sokan a sírba szállottak. De akár a föld felett, akár a föld alatt, érdemelnek-e nyugalmat ezek a mihasznák?

Én, aki láttam azt a nyomort, mely tétlenségük miatt bekövetkezett: íme, megháborítom nyugalmaikat és sárt dobok emlékezetükre!

A KAZÁROK

Zsidó mindig volt és mindig lesz; mindenütt volt és mindenütt lesz. Ég alatt és földszínen: nem jártam olyan vidéken, olyan országban, ahol zsidó ne lett volna. Havanna sok ormán, tengerek partján, bányák mélyében — ahol munka van és munka nincs, oltalmazott helyen és veszélyes ponton, békében és háborúban, szántóföldön és gyárban, üzletekben és zsákhordásnál a kikötőkben — mindenütt van zsidó.

De kazár nincs mindenütt. Kazár név alatt lengyelzsidót értek. Ezen általános nevet azért nem használom, mert a szerencsétlen lengyel nemzetet kímélni akarom, hogy ne ve ilyen összeköttetésben szerepeljen. És nem használom azért sem, mert a zsidó szó vallásfelekezeti fogalom. Már pedig óvakodni akarok annak a vádnak még a színétől is, mintha vallásfelekezeti szempontok vezetnének.

Nem mintha joga nem volna az írónak a hitvallás befolyása és nevelő hatása alapján ítélni meg valamely népet. Tették ezt már igen sokan és teszik is, anélkül, hogy szükségképpen elveszítenék a tárgyi igazság mérlegét. A kritika jogköre kiterjed minden hitágazatra. Egy nép lelki állapotát, művelődési folyamát, jellemét alaposan megérteni nem is lehet, ha szemügyre nem vették azon befolyás, melyet rá a hitélet gyakorol.

Az egyházi szervezet idegszárait a történelmi fejlődés mindenütt beleszította az állami szervezetbe. Ez alól nem képeznek kivételt sem a hinduk, sem a keresztények, sem a zsidók, sem a mohamedánok. A gondolat és a kutatás szabadságához tartozik tehát annak a vizsgálata, hogy az egyházi szervezet idegszárai miként működnek a családban, az iskolában, a jogéletben, a politikai felfogásban és a közérkölcseben.

De én mégis szigorúan tartózkodom a vallási szempontoktól. Mert azt tudnám indokolni, hogy a keresztény eszme pedagógiai hatása alatt az emberiség megjavult. De azt, hogy az erkölcsi és fizikai tisztatlanságnak az a mélyes foka, melybe a kazárok süllyedtek, a Mózes tanából eredne, vagy azzal bármi gyöngye fonalon összeköthető volna, valójában nem tudnám indokolni.

Ellenkezőleg azt látom, hogy a jótékonyossági érzület egyetlen egyház kebelén sem melegebb, mint a Mózes egyházában; amiből méltán következtethető, hogy a felebarát

szeretet a zsidó egyházban is élő törvény.

Azt sem merném állítani, hogy a zsidóságnál észlelhető kozmopolitikus vonások vallási motívumokra volnának visszavezethetők; mert hiszen a Mózes tanaiban sokkal több a nemzeti elem, mint a keresztény tanokban.

Ami pedig a családi élet bensőségét illeti, ez a zsidók-nál mintaszerű. Ez azt jelenti, hogy az emberi közösségnek legelső, legönzetlenebb és legerkölcsebb formációja iránt a zsidó hitélet éppen olyan fogékony, mint a keresztény. A hűség kötelékére vonatkozó botlások individuális és faji természetűek s egyáltalában nem jelentik az egyházi törvények lazaságát.

Ezek után nem tűröm, hogy bárki is holmi vallási túrelmetlenséget lásson soraimban. Éppen azért nem is használom a zsidó szót azon nép megnevezésénél, amelyről írok. Még a látszatát is kerülni óhajtom annak, mintha általánosítani akarnék. Megkülönböztetem a kazárt, aki idegen a zsidótól, aki magyar lehet és nem a zsidókról írok, hanem a kazárokról. Teszem pedig ezt nem a szépítgetés, hanem az igazság okából. A szépítgetés úgy se tartozik se jó, se rossz szokásaim közé.

Ezzel szemben a zsidó vallású magyaroktól megkífvánom, hogy ők se általánosítsanak. A kazárok dolgából ne csináljanak zsidókérdést. Ne védjék a bűnt, ha azt vallásfelekezetük valamelyik tagja követte el. Kancsal szemekkel ne nézzék azt az akciót, mely bennszülötteket akar kiragadni az idegen kazárok karmaiból.

Felvidékünkre 1868-ban kezdtek a kazárok beözönlenni. Azelőtt is szállingóztak, jöttek, mentek, meg is telepedtek. Egy öreg kazár, akit elvagyonosodása következtében "báró"-nak keresztelt el Zugó község vidéke, így szólott hozzám:

— Mi is bennszülöttek vagyunk; Magyarország polgárai. Az állami védelmet mi is megérdemljük.

— Mikor telepedett itt meg? — kérdezém.

— En? En itt születtem; apám is itt született, nagyapám is.

— Van-e erről anyakönyvi bizonyíték?

— Az nincs. De jöjjön ki velem az úr a temetőbe: ott megmutatom a sírköveket. Érnek azok annyit, mint az írás.

Ez a bizonyíték csakugyan erős. Aki a sírokat szólítja tanúságtételre, az már — gondolám — össze van nőve ezzel a földdel, e földnek nagy és nemes érdekeivel. A fölőbredt rokonszenv nem palástolható érzésével kérdeztem:

— Hány holdja van a haza földjéből?

— Kevés. Csak éppen annyi, amennyit kénytelen vol-

tam átvenni bukott adósaimtól.

— Licitáción?

— Igen.

— Nem ingerelte semmi arra, hogy földet vásároljon szabad kézből?

— Mi ingerelt volna? A föld rossz üzlet. Nagy helyen kell dolgozni kis haszonért. Aztán megköti az embert egy helyhez. Pénzemmél, kocsmámmal, boltommal oda mehetek, ahova akarok. A földet sem kocsira nem rakhatom, sem a hátamra nem vehetem.

— Hány ökörfogatot tart?

— Csak lovat tartok; azzal fuvarozom a szesz és egyéb árut.

— Azzal is szánt?

— Nem szántok, nem gazdálkodom. Földjeimet haszonbérbe és részibe adom a parasztnak. Nem érdemes itt a földdel kínlódn.

A fölébredt rokonszeny elpárolgott. Beszélgetésünk németül folyt. Én törtem a nyelvet, ő rontotta. Végre magyarul szólottam hozzá.

— Nem tudok magyarul.

— Volt-e katona?

— Abban az időben nem vették azt olyan szigorúan. Csak a vigyázatlanokat sorozták be.

— Hány éves?

— Hetvennégy.

— Ötvenkét év előtt éppen huszonkettő volt. Akkor csak szolgált a honvédségnél?

— Nem szolgáltam. Katona csak úgy lesz az ember, ha muszáj. Mi akkor itt, a vereckei szorosban mindnyájan szál-

lításal foglalkoztunk.

— A muszkák részére?

— Igen.

— Jól fizették?

— Meghiszem azt! Olyan briliáns üzleteket soha sem csináltunk.

Nem folytattam tovább. Amit kerestem: a hazafias érzésnek legkisebb nyomát sem fődözhettem föl. Ennek mindegy. Orosz invázió, osztrák uralom, magyar alkotmányosság, — mindegy. Lelki világába nincs bekapcsolódva a Haza fogalma. Három ismeretlen egyenletről éppen úgy beszélhettem volna vele, mint hazaszeretetről.

Hetvennégy évet töltött el, anélkül, hogy szíve egyetlenegyszer is megdobbant volna azért a hazáért, amelyben született, ahol élt, vagyont gyűjtött, oltalmat nyert.

Szakála megnőtt, meg is őszült, teste elhízott, zsebe

megtelt. Gyermekeit kiházasította, unokáit fölnevelte, vidékét kizsaratolta. Fináncnak, zsandárnak, bíróságnak nem vétett. Hatósággal pörbe nem szállott. Űzte a szeszszempesztet, az áruuzsorát, a pénzuzsorát, a gabonauzсорát, és a feles marhauzсорát. Így élt.

A többi is így él. Nem tanul, nem művelődik, nem mosdik. Csinálja az üzletet és a gyermeket. Esküszik hamisan. Sokszor gyújtogat. Megcsönkítja ellensége barmát. Vádaskodik alaptalanul. Veszteget, ahol lehet. Korrumpál mindenütt. Pénteken este gyertyát gyújt és megfürdik a rituális lében. Hangosan imádkozik és némán csal. A földről lenyúzza a termőréteget, a népről a bőrt.

Szopora, mint a bogár. Élelmes, mint a veréb. Pusztít, mint a patkány.

Az uradalom által elgyöngített hegyvidéki népet úgy támadta meg a kazár, mint a sötét, félelmes és undorító légytömeg a megsebzett és elhagyatott állatot.

BEVÁNDORLÁS

Már írtam, hogy a kazárok tömeges bevándorlása 1868-ban kezdődött.

A birtokrendezés és tagosítás akkor már be volt fejeződve. Az uradalom már akkor levette volt lábáról a népet. A légyraj, ha nem is kadaverre, de erősen megsebzett szarvaszóra szállhatott.

Az orosz kormányzat már akkor féktelenül nyomta maga kazárjait. A galíciai kormányzat is fölébredt arra tudatra, hogy a kazárt nem vallási szektának kell tekinteni, hanem antigazdasági elemnek. És ezen az alapon kezdte kezelni.

Ellenőrzés alá vette a kocsmát, a boltot, a hitelt, az üzérkedést. Szervezkedett társadalmilag. Védte a parasztot az élősdiektől. Ahol csak lehetett bojkottálta a kazárt. Közvállalatban nem részesítette. Üzérkedésének a körmére nevezett. Intézményeket alkotott a bennszülöttek ellenállási képességének fokozására.

Oroszország tehát üldözte őket, Galicia pedig húzogatta ki a gyékényt lábaik alól. Amott maradásuk nem volt itt pedig az életfeltételeket vonták meg tőlük.

Mit volt mit tenni: Jobb hazát kerestek. Kik? Akik a muszka rostából, mint szemét kerültek Galiciába. Itt újra megrostáltattak. A java ott maradt. A hulladék vándorolt tovább.

dorútra kelt.

Alkalmas talajnak Románia mutatkozott és hazánk. De Románia elzárta kapuit előlük. Kivált, mióta felszabadult a török uralom alól, oly makacsságot tudott ez irányban kifejteni, hogy elhatározásán még a berlini kongresszus akarata is hajótörést szenvedett.

Maradt bevándorlási talajnak Magyarország. Kiváló terrenum mindazok számára, kik a szabadsággal vissza a karnak élni. Mert nálunk minden meg van engedve, mi helyt a vétek magára öltheti a szabadság palástját. Más népeknél a szabadság a nemzeti izmok kifejtésére szolgál. Tehát erőforrás. Nálunk a szabadság: gyöngeség. Mások cskosan ragaszkodnak a szabadsághoz; mi majomszeretettel viseltetünk iránta.

Magunkat nem féltjük semmitől. A szabadságot féltjük mindentől. Korlátot ki mert volna emelni a bevándorlásnak? Hiszen gyér népességünk szaporodik csak, ha bejönnek. Az uzsorát sem korlátozta akkor semmi. Vezéreink a szabadság elméletének védpaizsa alá helyezték az uzsorát. Liberalizmusunk irtózott attól a gondolattól, hogy a forgalom szabadságát bármily enyhe uzsora törvénnyel meggátolja.

Összefügg ezzel a felfogással, hogy a csalás és hamisítás mai napig is csak magánvádra üldöztetik. Összefügg a földbirtoknak közönséges áruvá minősítése és ekként való szertelen mozgósítása. Összefügg a végrehajtásoknak és az árvereztetéseknek az az istentelensége, mellyel a legnagyobb érték is potom áron csavarható ki a tulajdonos kezéből. Ehhez tartozik az a megfoghatatlan hanyagság is, hogy a birtok - minimum meghatározása, az otthon biztosítása és a váltóképeség megszorítása érdekében egyetlen komoly lépés sem történik.

Az ilyen liberálisnak nevezett, de voltaképpen ostoba, mert a védekezés lehetőségét nélkülöző irányzat apróra megmúlt talaj a kazár gazdasági rendszer számára. Hová mentek volna hát, ha nem Magyarországra? Hiszen itt meg volt boronálva számukra a termő föld. Itt csak az aratás várt rájuk. Neki mehettek bátran az életnek, kaszával, sarlóval, akár aratógéppel is. Munkájukban nem akadályozta sem a törvény, sem az ember. Elvezhették a szabadságot és letarolhatták a mezőt minden akadály nélkül.

Még honossági törvényünk sem volt. A zsidó emancipációt egyhangú lelkesedéssel mondta ki a törvényhozás. Az Andrássy gróf híres szállóigéje: "az a bajunk, hogy nincs elég zsidónk." — mindenüvé elröpült. Szánakozva néztük a

zokat a középkorban sánylódo helyeket, ahol nincs zsidó. Zsidó és vasút kellett mindenkinek, hogy pezsgésbe jöjjön a forgalom.

Mivel pedig a kazár is zsidóhitű volt, ennél fogva nem törődött senki a kazár bevándorlással. Ha pedig valamilyik "Pesti Hirnök"- vagy "Magyar Állam"-féle lap aggodalmaskodni merészelt volna: ugyancsak lett volna hadd-elhadd. A liberális közvélemény keményen a fejéhez csapkodta volna a humanizmust, a jogegyenlőséget, a vallástürelmet és a civilizációnak minden értékes szavát.

Tehát jöttek. Senki sem kérdezte, honnan, miért? Mit hoztak, miből akarnak megélni, mi a szándékuk, mi a foglalkozásuk? De nem is használt volna az efféle kérdés semmit. Mert így felelnek vala: jöttünk, mivel uzsoráskodni akarunk. A hatóság nem felelhetne volna, hogy az nem szabad.

És jöttek. A hátukon batyuval, a kezükben hamis mérleggel, a hordójukban mérgezett pálinkával. Jöttek azzal a kereszténygyűlölettel, melyet lelkükben az orosz üldözés megérlelt. Azzal az üzleti élelmességgel, melyet bennük a századok kifejtettek. Azzal a felfogással, hogy másokat rászedni szabad. Másokat károsítani nem cudarság; másokat tönkre tenni nem szegény.

Jöttek tízenként, jöttek százával, jöttek ezrével.

Ezt a bevándorlást a később hozott honossági törvény sem meg nem akadályozta, sem nem korlátozta. Fz a törvényünk is szaporította a magyar Corpus Jurisban az írott malasztot. Nem léptették életbe.

De mégis. Kossuth Lajossal szemben alkalmazták a törvényt. Ő hontalanná lett, mivel tíz évi távollét után nem jelentkezett. Mert az országgyűlés nem azért hozott külön törvényt, hogy a Kossuth érdemeit elismerje, hanem azért, hogy kirekessze őt a hazából.

A kazárok pedig megnyitották azt a kaput, amit Kossuth Lajos előtt elzártak. Az effélet nálunk liberális politikának hívják. Hontalanná tenni Kossuthot, aki Nemzetet adott a Honnak: hogyne volna szabadelvűség. Még pedig a bécsi udvarnál patentírozott szabadelvűség.

Nehogy azonban az egyensúly felbomoljon, túlfelől elárastíjják hazánkat kazárokkal. Kossuthtól féltették a hazát; a kazároktól nem féltették. Ennek így kellett lenni, mert máskülönben korszakunk nem volna következetes önmagához. Kossuth egyik nagy alkotása ugyanis abban rejlett, hogy a népet a saját lábára állította. Ez az alkotás legkönnyebben paralizálható a nép elszegényesítésével és de-

moralizációjával.

Hadd jöjjön hát a kazár!

De legyünk igazságosak. A kazárt sem nem hoztak sem nem édesgették ide. Magától jött. Meggátolni ezt a bevándorlást nem próbálták. Ebből áll a bűn. Meggátolni nem is tudták volna a rendelkezésre álló eszközökkel. Ebben van az enyhítő körülmény. A kormányok nem népgondozást vártak a vármegyétől, hanem képviselőliferálást.

Alkalmas szerve a vármegyének a bevándorlás meggátolására nem is igen volt. Községi előjáróságaink, kivált a hegyvidéki apró községekben, bizony nem képesek ilyen fontos és kényes kérdéssel megbírkózni. A falusi bíró tudatlan és gyámoltalan is. A jegyző?...

Mit mondjak a jegyzőről?

Mondom a legjobbat; azt, hogy túl van terhelve a dőüggyel, katonauüggyel, nyilvántartással, kézbesítéssel, statisztikával, rubrikával és a fészkes fülemile tudná megmondani, hogy mi mindennel. A községjegyző mindenkinek a jegyzője, csak a községnek nem; végzi a dolgát mindenkinek, csak éppen a községét nem. Ez is magyar speciálítás. Úgy szervezni a hivatalt, hogy ne a hivatásával foglalkozzék. A jegyzőség a mi kormányzási rendszerünk zsákutcája. Végeredményben minden oda foly és minden ott akad meg.

Pár év óta szigorúbban veszik a települést. A szigorúság mértéke megítélhető abból, hogy 1896 márciusban a belügyminiszter körrendeletet adott ki a lengyelzsídók bevándorlása ügyében. Ez a rendelet el is jutott a vármegyékhez 1897 márciusban. A körrendelet tehát kerek egy évig utazott Budapestről Ungig, vagy Beregig, vagy Máramarosig. Körülhajózta-e a földet nem tudom. Azóta pihen az akta, mert az elrendelt véleményes jelentést azóta nem sürgette meg a központ.

A TELEPÜLÉS

A honossági törvényben ilyen műszavak fordulnak elő: "település, települési engedély, községi kötelék település által, községi kötelék négy évi lakás és teherviselés által, honosok, külföldiek, külföldiek nyilvántartása, hatósági eltávolítás, bejelentési kötelezettség, lakhatási engedély." Ezek a műszavak a hegyvidéki községek előjáróságaira nézve arabusul voltak. Nem ismerték a törvénynek sem a célját, sem az értelmét. Éppen ezért még csak meg sem kísérették annak végrehajtását.

A kazár jött, a kazár ment. Úgy jött, mint aki egy nagyobb sétára indul a beszki emlékhöz, hogy ott megozsonáljon. Holmija a hátán lóg egy piszkos abroszfélén. Egyedül jön. Családja túl marad a hegyaljában. Valamelyik kocsmárosnál. Esetleg egy üres pajtában. Vagy az erdőszélen egy vadalmafa alatt.

Megérkezik az első kocsmához.

Ami a rómaiakra nézve a castrum volt, az a kazárra nézve a kocma. Biztos otthon. Védvár. Leshely. Tala, a rekognoszcirozásra. Menedék, ha a meghódítandó nép erősebb. Őrszem a vidék viszonyainak kipuhatólására. Stratégiai központ, honnan a hadművelet kiindul.

A besétált kazár mindenekelőtt azon arányszámról tudakozódik, amelyben az ott levő kazárok a bennszülöttekkel állanak. A törvényes szám 1 pro 14. Ez azt jelenti, hogy a megtámadott népből 14 essék egy kazárra. A megélhetésének ez az első feltétele. Ha a kazárok száma meghaladja ezt az arányt, akkor az új-vendég iparkodik más faluba.

Ennek a számadásnak az az alapja, hogy 14 egzisztencia után meg lehet élni, mert egyre-másra mindenkinek a keresményéből 20 — 20 % elharácsolható. Nemcsak megélni, de gyarapodni is lehet. Kerek számokban beszélve, ha a bennszülött 100 frtot keres egy év alatt: ebből a kazár ki tud szedni magának 20 frtot. Marad a keresőnek 80 frtja. Ha ez a művelet 14 bennszülöttön esik meg: valamennyinek marad 80 — 80 frtja; de a kazárnak 280 frtja lesz. A kazár jövedelme tehát 200 frttal haladja meg az egyes bennszülött jövedelmét.

Ezzel aztán a harc sorsa eldőlt. Gazdasági harc lévén, a legfontosabb erőtenyező a pénz. De íme a kazár-

nak 280 frtja van, a bennszülötteknek pedig csak 80. A csatába tehát sokkal több katonát visz a kazár, mint az ellenfele — taktikai előnyeiről nem is beszélve.

A castrumban egyebet is megtud a sétáló. Nevezetesen, hogy milyen ember a főbíró, a szolgabíró, a jegyző, a járásbíró. Főként, hogy milyen a csendőr. Van-e sok? De legfőként, hogy milyen lábon áll a kocsmáros a pénzügyőrrel? Szemes-e, életre való-e a finác, vagy kötelességtudó.

Kielégítő válaszok után visszasétál a pajtához, vagy a vadalmafához, ahol családja tartózkodik. A kellő információra megindul a karaván, de nem együtt. A tizenkét éves gyermek már önállóan végzi a honfoglalást. Négy-öt kilométer távolságban követik egymást a családtagok. A határszéli forgalom élénk. Egyik kazár olyan, mint a másik. Rongyos, piszkos, kaftános, fülhajas valamennyi. A séta tehát nem tűnik föl.

A rekognoszcirozott területen elhelyezkednek. Egyik ide, másik oda. Cselédre, darabontra, kiségitőre mindig szüksége van a boltosnak és a kocsmárosnak. A legtöbb kazár vagy boltos, vagy kocsmáros. Ezek között széled el a besétált család — cselédnek, darabontnak, kiségitőnek.

Ki venné ezt észre? S ha igen: ki lásson abban veszélyt és törvényteleniséget, hogy a söntésben egy új leányka méri az italt? "Most fogadtam föl" — felelné a gazda. Vagy "Árva gyermek, egy galíciai rokonom halt meg." Vagy "háztűz nézőbe jött" — mondja a fickóról.

Ezt el kell nézni, mert a rituális házasság ott gyakran fordul elő. A galíciai fiú szolgának szegődik a beregmegyei leányos házhoz. Üzleti szellemét kipróbálják a szülők. Ha beválik: hozzáadják a leányt s az ifjú pár szegődményes cseléd lesz az öregeknél mindaddig, míg saját lábukra tudnak állani. Anyakönyvvezetőhöz ritkán mennek.

Az ilyen szállingózó bevándorlást vajmi nehéz megakadályozni. Ha tömegekben jönnek, egészen más; de egyenként jönnek. A záporosó ellen lehet védekezni; a köd ellen nem.

Azonban sok vád terheli mégis a közigazgatást. A községi előjárások tehetetlenségéhez járul a felsőbb fokok hanyagsága. A települő köteles magát bejelenteni. Ezen kötelesség elmulasztása kihágást képez. Ezen kihágások száma feltűnő nagy. Dacára ennek p. o. Munkácson egyetlen eljárás sem indított a bejelentési kötelezettség elmulasztása miatt. Értesülésem szerint ezen város polgármesterének a községi törvény 8—15. szakaszaiban foglalt megkülönböztetésekről halvány fogalma sincs. Ez a vád a

lispáni jelentésekkel is igazolható.

A hatósági közbelépés értékét eléggé feltűnteti a következő eset.

Dombostelken beköltözött egy kazárhoz Mayer Herschler 1899 szeptemberben. Foglalkozása nem volt. Települési engedélyt nem kért. Vagyona sem volt. Megélhetési módját igazolni nem tudta.

Ennek következtében a községi előjáróság 1899 novemberben kiutasította Herschlert élő szóval.

Herschler nem mozdult.

1900 januárban írásbeli végzéssel utasította ki őt a községi előjáróság. Ezt a végzést Herschler megföllebezte.

Az alispán helybenhagyta a község végzését júliusban kelt határozatával. Az alispán határozata felolvastatott és megmagyaráztatott Herschlernek s egyszersmind utasították őt, hogy hagyja el a községet. Ekkor már zugkocmája volt Herschlernek és adósai voltak, akik őt pártfogolták.

Herschler nem mozdult.

A község följelentést tett, hogy nem bírt Herschlerrel s kérte a hivatalos kitelepítést, ugyancsak júliusban.

Szeptember végén, mikor ott jártam, Herschler még nem volt kitelepítve.

A dombostelki község előjárósága ezen esetben nélküli felülről a szükséges támogatást. Ez azonban a legritkább eset, mert egyebütt maguk az előjárók mulasztják el kötelességeiket. Nem tudnak a dologhoz nyúlni, de nem is igen mernek. A kazár erősebb, mint ők. Ügyesebb is. Nagy az összeköttetése.

Husztról kiutasítottak a múlt nyáron egy kazárt. A kazár nem távozott. Azt állította, hogy neki valamelyik fa-

luban községi illetősége van. A rendőrség letartóztatta, mint engedetlen és elhatározta a kitoloncolást.

A hatóságnak nem volt igaza. A személyre nézve tévedett. A letartóztatott kazár csakugyan bírt illetőséggel.

Mi történt?

Hát az történt, hogy a letartóztatás után négy óra elteltével a szolgabírói hivatal távirati rendeletet kapott a minisztériumból, hogy azt a kazárt azonnal bocsássák szabadon.

Minden becsületes ember örül, hogy az ártatlan nem szenvedett. De fölmerül az a kérdés, honnan tudta a kormány, hogy ártatlant tartóztattak le? Hiszen a szolgabíróság tévedése nem volt kiderítve. Vizsgálat megindításá-

ra és betelezésére teljesen hiányzott az idő.

Száz meg száz panasz érkezik távirati úton a kormányhoz. Egyet sem intéznek el vizsgálat nélkül. Igenis történik szabadonbocsátás gyakran, ismert és befolyásos jótálásra. De ezt a kazárt a saját illetékes hatósága sem ismerte. A szomszéd községben képtelen volt magát igazolni. És íme Budapesten van valaki, aki őt igazolja, aki érte kezességet vállal; akinek hitele, befolyása van a kormánynál; aki felkocsizik a várba s föllépése olyan gyorsasággal érvényesül, hogy minden irodai formalitást félretéve, sürgönyileg intézkednek első szavára.

Mindebben nem látom a visszaélésnek legkisebb nyomát sem, sőt örülök, hogy így történt, mert ártatlan embert szabadított ki a gyors eljárás. De eszembe jutnak mások, akik szintén hatósági tévedések következtében szenvednek. Honnan vegyék ezek azt a befolyásos összeköttetést, amellyel a kazár bír? Eszembe jut, hogy 1884-ben Kolozsvárt egy választási menet megdobáltak. Emlékezetem szerint tizenhét, vagyonnal bíró választópolgárt csuktak a börtönbe. Ártatlanok voltak azok is. Nem is jött-mentek voltak, mint a kazár. A gyanú nem volt igazolva semmivel. Mégis hat álló hétig szenvedtek csirkefogók és kapcabetyárok közt.

A huszti eset, mely különben munkácsi is lehet, mert azt a jegyzetemet, amelyben név szerint volt a kazár is, a szolgabíró is és informálóm is megjelölve, nem találom sehol — de bárhol történt, egy ilyen eset nem marad pszichológiai következmények nélkül. Rendes viszonyok között azt a biztos jogérzetet eredményezne, melyet a sanssouci-i molnárról jegyzett föl a történelmi hagyomány. Mindenki tudja, hogy Nagy Frigyesnek alkalmatlan volt az a malom s ráparancsolt a molnárra, hogy onnan megfelelő árért malmostól távozzék. A molnár nem engedett. "Ki foglak innen erőszakkal telepíttetni" — fenyegetődött a király. — Nem lehet, felelt a molnár, mert azt nem engedi a bíró.

A mi esetünk azonban nem a jogérzetet erősíti, hanem azt az általánosan tapasztalható félelmet, melyet hatósági közegeink a kazárok irányában táplálnak. Azt a közhiedelmet erősíti, hogy a kazárnak Krisztus a barátja. A kazár kivételes nép. Annak több szabad, mint másnak. Úgyéjbaját gyorsabban igazítják. Pörét könnyen megnyeri. Visszaéléseit el tudja palástolni. Ahol igaza van, ott hatalmas védelemben részesül. Ahol nincs igaza, ott a védelem még hatalmasabb. Kazárnak lenni annyi, mint modern kiváltságokban részesülni. Ezt a közhiedelmet erősítette meg a renden kívül való gyors eljárás.

A GEORGINA

A tudomány alaposan megfigyelte, hogy a nyűből miként lesz légy. Nem ilyen biztos a megfigyelés arra nézve, hogy a semmiből miként lesz valami. Sőt bölcséleti tétel, hogy ex nihilo fit nihil.

A gyakorlat rácáfol a bölcselőkre.

Mikor a kazár átsétál a hegyen, akkor az ő vagyona — semmi. Pár év múlva már valami. Később sok lesz a semmiből. Nem mindenkinél. Akárhány kazár szintén nyomorult. Ehezük, fázik, kínlódik ez is. Majdnem olyan szánalmas, mint az áldozatja.

Azonban a zöm élhető állapotban van: De kevés gazdagszik meg. Hol is kapná meggazdagodásához az életnedvet? Hiszen az az organizmus, amelybe gyökérkarmaival fogódzott, már ki van élve. Silány mezőn, silány a takarmány. Üres kamrából nem lehet dús asztalt teríteni.

Százados tölgy alatt ki látott viruló tenyészetet? Gyéren, soványan, sápadtan nő alatta fű és virág. A cserje elvéznul és időnap előtt kipusztul. Íme, az uradalom hatalmas lombsátora elfogta a kis egzisztenciáktól a napsugarat, esőcseppet, a harmatot. A tenyészet bizony vézna, sápadt, erőtelen az örökös árnyékban.

A kazár erre az erőteljes tenyészetre vetette magát.

Úgy kell a helyzetet képzelni, mint azt a vackorfát, melyet fagyöngy - parazita támadott meg. A fagyöngy magvát évtizedek óta hullatja rá a szürke rigó, a seregély és a húros madár. De míg ép, erőteljes és egészséges a fa, addig a mag nem hajt gyökeret. A fa ellenáll. De mihelyt taplósodni kezd a fakéreg, és odvasodni a törzs: megszűnik a fa ellenállási képessége s a fagyöngy magva megfogamzik.

Igy fogant meg a hegyvidéken a kazár.

A vackorfa kérge el van taplósodva. A fagyöngy magva megfogant. A törzs pusztul. Tavasz - hajtása gyöngye, idétlen; lombja sovány, ritka; virága kevés, gyümölcse silány.

Minél inkább sorvad a megtámadott fa életereje: a fagyöngy vaskos és merev és érzéketlen levélzete annál jobban díszlik. Azonban megmarad fagyöngynek. Arra már nem nyújt elég tápot, a sínylődő vackorfa, hogy a fagyöngy önálló fává fejlődhessek.

Mikor ott jártam, a korai dér már befejezte művét a vackorfák lombján. A halványpirosra kínzott levél már változtatta a halál sárga színét s a legkisebb fuvallatra töme-

gesen szállingózott át az enyészet világába. Éppen ezért a fagyöngybokrok annál jobban feltűntek. Mert ezek nem veszítik színüket a dér hatása alatt. Kiállják a legzordabb időjárást is. Télen is zöldek, merevek, érzéketlenek. Amerre csak néztem, mindenütt láttam őket, amint baljóslatú energiával belekapaszkodnak a megtámadott fa redvesedő ágaiba. Sokan vannak.

Munkácson a lakosság 60% kazár, Szolyván 25, Verceken 42, Volócon 25 százalék. Ezek központi helyek, ahol több alkalom nyílik a közvetítésre. Azonban a legfélreesebb zugokban is van kazár.

Az utas jóformán csak őket látja. Nemcsak azért, mivel állandóan mozgósításban élnek, hanem azért is, mivel a községek út mellett fekvő házait foglalták el maguknak. A bennszülöttet hátrább tolták, a patakárokba, az oldalakra, a hegyekre. Elfoglalták azt a terepnumot, ahonnan könnyebb az operáció; ahonnan meglátható minden járókelő, minden terhes kocsi, minden vizsgáló biztos.

Ha látsz a kis ablakban rozmaringot, levendulát, majonánát: biztosra veheted, hogy ott bennszülött lakik. De ha georgina terpeszkedik az ablak alatt s nehézkes fejét átnyújtja a sövényen: akkor a legtöbb esetben kazár költözködött a házba. A georgina - dísz többségben van az út mellett fekvő lakások között.

A sok georgina nyugtalanított.

Megtévedtem volna? Hát ez is fészek, amit én barlangnak hittem? Ott is volna poézis? Ezek is szeretik a virágot?

Mert ha napraforgó volna, amit értékesíteni lehet, mint olajgyümölcsöt; vagy zsálya, amit megvesz a gyógyszerész; vagy bármi néven nevezendő haszonplánta. Ez esetben megkapnám az összefüggést a növény és a természet között. De a léleknek melyik láncszeme fűzi a georginához a kazár családot?

A családot.

Ezzel a szóval talán meg is találtam a kérdés nyitját. Ime, egy rokonszenves vonás, egy bűvös erő, egy magasztos gyöngesség. Egy finom és nemes és meleg verőfény a kazár kedélyvilág hideg és fekete éjszakájában!

Ne mondjátok, hogy a család és a fajöszön azonos fogalom.

A szülők viszonya a kazároknál is tovább tart az utódek fölnevelésénél. Itt tehát egy megragadható fonalszál mutatkozik, mellyel a kazár is bevezethető a nemzeti művelődés körébe.

Ez a feladat kizárólag a kazárok hitrokonaira hárul.

Csak ezek ragadhatják ki őket, babonás és kegyetlen orthodoxiájuk éjszakájából. Nekünk nincs rájuk hatásunk. Sem hatáságainknak, sem intézményeinknek, sem iskoláinknak. Ami tőlünk jön, azt ellensúlyozzák vagy a megrögzött szokások, vagy a csoda - rabbik. Nekünk nem hisznek. De a zsidó vallású magyarok sokat, hitem szerint mindent tehetnek. A nemzet és a haza halálával fogadná jó fiától ezt a cselekedetet.

Szervezzenek egy kultúrligát a kazárok erkölcsi és nemzeti átalakítására. Lássák el őket felvilágosodott papokkal. Építsenek ott zsinagógákat és iskolákat. Vigyenek oda jó tanítókat. Helyezzenek különös súlyt a leánygyermek nevelésére. Vegyék a nyomorultakat gondozás alá. Tanítsák meg ezt a népet magyarul; ébresszenek benne hazafias érzelmeket: oltás beléjük a hazához és a nemzethez való hű ragaszkodást. Szoktassák őket produktív munkára. Egyszóval, tegyék őket hajlandóvá az európai kultúrnézetek és erkölcsi törvények befogadására.

Tudom, hogy a zsidófelekezetű magyarok körében sem vékával mérik most az aranyat. Azt is tudom, hogy ez a kultúrliga igen nagy pénzáldozatokkal járna. Azonban csak az imént látjuk, hogy az üldözött romániai hitsorosok segítségével pár nap alatt több százezer koronát tudtak összegyűjteni. Tehát ha nincs is sok pénz, de a legszükségesebbre van elég. Nekem nagyon imponált a romániai zsidók megsegítése. Pedig az az áldozat a nemzetre nézve kárbavesztett. Csak annyival volt rokonszenvesebb a péterfillérnél, mert szegény emberek kapták. De a mire én kérem őket, az bezzeg nemzeti szempontból sem veszne kárba.

A kultúrliga gondolatát a georgina juttatta eszembe. Maradjunk is meg a georginánál. Szívesen időzöm itt, mert vigasztalásomra szolgált az a benyomás, melyet ettől a virágtól nyertem.

Aki virágot ültet, virágot ápol: az nem sajnálja a termőtalajt és a fáradságot tőle. Mitől? Attól, amit szépnek talál. A virágültetés altruisztikus vonás. Tehát fogékony-ság a jóra. Az a georgina arról győzött meg, hogy a kazárt nem elpusztítani kell, hanem átalakítani.

Való igaz, hogy a szépérzék borzadalmasan vaskos módon nyilatkozik meg. Mert a georgina rút, ízléstelen, kirívó és szerfölött bűdös. Nehéz, merev, visszataszító. Ha leszakítják: nem megszárad, hanem elrothad.

Emlékre nem alkalmas. Imakönyvbe rejtve, ki látott valaha georginát? Koszorút ki tud kötni belőle? Hajfűrtjei

közt a nő, kabátján az ifjú viselt-e valaha georginát?

Ez egy kitesztott virág. Polgárjoga nem is volt soha. Ha egy georgina - bokrétaival lepnéd meg a bálba lépő leányt, csúfságnak venné és kiseretné belőled. Ha terített asztalán dísznek használná a háziasszony: egy hétig beszélne róla a társaság, mint rosszul sikerült kurióziumról.

Mindent összevéve: a georginától hallgatag megegyezés-sel tartózkodik a jó társaság. A georgina a virágok kazárja.

Azonban a kazárasszony ezt szereti. Rossz ízlés, de ízlés. Csúf dolgot szeret, de szeret. Életében van egy pont, melyben eltér a hasznosság elvétől. Jól vigyázzunk, mert ez egy archimedesi pont. A kazárvilágot ezen a ponton lehet sarkából kiemelni és áttenni a majorannák, rozmaringok, levendulák és rózsák, liliomok, nefejejtsek és ibolyák világába.

KÉT NAPSZÁMOS ÉS KÉT KAZÁR

A kazár vagyontalanul vándorolt be hazánkba. Mit csinájón? Mert élni csak kell. A cigány úgy oldotta meg ezt a problémát, hogy lopott. Rajta vesztvén, azt kérdezte a bíró, hogy miért nyúl a máséhoz? "Mit csináljak, tekintetes uram — felelt a cigány —, mikor minden a másé?"

A kazár nem lopással oldja meg a problémát. Ámbár, hiszen lopogat is. De ez nem természete. Az orgazdaságot többször gyakorolja. Ez már egy neme az üzletnek. De mint állandó iparágat ezt sem űzi.

Legáltalánosabb mestersége a közvetítés. Ezen a téren hihetetlen rekordot ér el. Valóságos belső szenvedéllyel űzi ezt az ipart. Nincs az üzletnek olyan képzelhető neme, amelyhez oda nem állana középső tagnak. A halász és a hal között ő a kályha.

Bennszülött bennszülöttel semminemű vásárt nem köthet, hogy közben ne álljon a kazár. Tyúkot, malacot, borjút Munkácson, Huszton, Szigeten nem tud eladni a bennszülött a közvetlen vevőnek. Tehenét, ha el akarja cserélni sertésszel, szántóját kaszával, ökrét lakóházzal: a kazár ott van, alkuszik, közbelép és megakaszt minden vásárt, minden cserét, ha közvetítése el nem fogadtatik.

Nem kell fedni, hogy a kazár egy minden tekintetben elhanyagolt népet tart megszállva. Ez a nép a kazárt kikerülhetetlen végzetnek tekinti. Közszerencsétlenségnek, mely nem elhárítható. Istencsapásnak, mit megadással fogad a jámbor hívő.

Később látni fogjuk, hogy a lelkészek minő jó barátai

a népnek. De a kazárok végzetszerűségéről táplált hit megtörte a lelkészek ellenhatását. És minél nagyobb lett a kazárok száma, annál jobban elmerültek a lelkészek a csüggedésbe. Próbálgatták a nép önbizalmát fölébresztetni, de elvesztvén a csatát: elvesztették hitüket is aziránt, hogy népüket megmenthessék.

A közvetítéseknél az üzlet tejfölét szedi le a kazár. Valóságos megvámolja a közforgalmat. A nép egy modern tizedet fizet a kazárnak.

Frigyesfalvánál két rutént láttam dolgozni a vasúti töltésen. Megrongált talpfákat cseréltek ki. A két napszámos mögött két kazár állott hallgatagon.

Kocsink elhaladt mellettük s én elmélázva néztem azt a színes játékot, melyet a havasok egyik csúcsán az őszi napsugár véghez vitt. Azonban össze - vissza tekintettem a munkásokra. Nem tudom miért, hiszen nem érdekeltek. Igaz, hogy mezitláb dolgoztak ásóval, ami annyit jelent, hogy a kemény szerszám feltörte a talpukat; az is igaz, hogy a faluban délre harangoztak s nem láttam körülöttük ételhor-dó fehérsépet, ami annyit jelent, hogy étlen dolgoznak. De mindez nem feltűnő az ínségnek ezen a vidéken.

Egyszóval, nem tudok számot adni, hogy miért tekintettem vissza mindaddig, míg egy kanyarulat el nem fődte őket, Csak néztem. Amiként elnézi az ember a kóválygó madarat, ha a nagy magasságban kering, és az alaktalan bogáncskórót a hősivatagban, mindaddig, míg a szem belefárad.

Rá sem gondolunk, mégis nézzük. Nincs semmi célunk vele, mégis nézzük.

Mikor aztán nem látjuk; mikor már lobog a láng a szolvai kandallóban s utolsó cseppig ürítettük a teás csészét és lepihentünk és végig böngésszük a friss hírlapokat s egy krajcáros újságban azt is elolvastuk, hogy Egán csak parádézik, négyes fogaton jár, ingyen eszi az állam kenyérét, cézárnak képzelet magát és csodálkozunk azon, hogy milyen gyilkoská válhatik a penna elvetemült emberek kezében s hogy a hazugságoknak minő hegylancái nehezdednek még olyan emberre is, aki tudását, szorgalmát, jelenét és jövőjét annak a magasztos célnak szentelte, hogy egy szerencsétlen népet megmentsen a nemzet számára; mikor mindezen túlestünk s kioltottuk lámpánkat, akkor megint csak előnkbe kerül a két napszámos, hivatlanul, szinte tola-kodva és látjuk kékes szürke lábszárait, sovány karjukat, felduzzadt ingüket és lemondásteljes arcukat.

Látjuk a két kazárt is a hátuk mögött, mereven, hidegen,

érzéketlenül; sötéten, mint a fátum; kérlelhetetlenül, mint a balsors.

Szobánk megtelik fantasztikus képekkel. A nép szenvedése lerajzolódik a fekete levegőre; az örtüzek mellől megérint a vészkiáltások egy-egy foszlánya. És úgy tetszik, mintha nem talpfán dolgoznék többé az a két napszámos, hanem mintha kivonult volna valamennyi rutén, mindenik ásóval, mindenik mezitláb, mindenik rongyosan és mintha mindenik az önsírját ásná, hogy befeküdjék, megválni attól az élettől, amelynek ránézve semmi becse sincs.

Víziókat még borzadályosabbá teszi, hogy a sírásók mögött ott látjuk a merev, érzéketlen sötét kazárokat is és leolvassuk róluk, mint valami fekete fejfákról, a sírásó nép szomorú drámáját.

— Másnap reggel, Zsdenyova felé menve, az országút és vasút kereszteződésénél megint láttam a két napszámost. Talpfák kicserélésével vesződtek most is. Ásóval, emelőőrüddel most is. Rongyosan, mezitláb most is. És ott állott mellettük a két kazár is.

Tegnap csak néztem ezt a csoportot; most már vizsgáltam. Tegnap tűnődtem a kazár-örizet fölött, most már kérdezősködni kezdtem. A váltóór alaposan fölvilágosított.

Megtudtam, hogy egy munkavállalat hegyvidéki procedurája megy előttem végbe. A szakaszmérnök elrendelte néhány talpfának a kicserélését. Ez a két kazár jelentkezett napszámosnak nyolcvan krajcár napibérért. A vasút megbízottjai — a legközelebbi állomásfőnök megbízta a jelentkező két kazárt a munkával. Az egész munka három napot vesz igénybe. Jut egy kazárra 2 forint 40 krajcár.

Azonban mindkettőnek van a faluban adósa. Az egyik liszt árával tartozik; a másik készpénzzel. Nem éppen sokkal. Malacra kapta a pénzt az egyik. Jegyzetem szerint három forintot. De már régen, május elsején. A kötés szerint minden hónapban minden forint után egy napszámmal tartozik az adós kamat fejében. A három forint után három napszámmal. Idáig négy hónap telt el; tehát dolgozott az adós tizenkét napot. Mindaddig dolgozni fog, míg a tőkét vissza nem fizeti. A lisztadóság ügyét nem tudtam meg ilyen körülményesen. De ha rendes kamatot fizet, akkor hetteként egy hatost fizet egy forint után. Ez tehát olcsóbb, mint a malacpénz adósság, mert ez csak ötszázhusz percent.

A folyamat tehát ez: a kazár lefoglalja magának a munkát és azt ledolgoztatja a ruténnel. Ha adós a rutén, akkor kamatban dolgozik és nem kap semmit. Ha nem adós, akkor készpénzért dolgozik s kapja a felét a munkabérnek vagyis

negyven krajcárt. A kazárnak, mint vállalkozónak, a semmivézésért szintén megjut a negyven krajcár.

Önként merül föl a kérdés, hogy miért nem kapja a rutén egyenes kézből a munkát? Hiszen ez így zsarolás. Az állam kifizet nyolcvan krajcárt egy bizonyos munkamennyiségért s aki végzi a munkát, csak fele árát kapja meg munkájának. A kazár odaáll az állam és polgára közé rabzolgatartónak. A rutén izzad, a kazár zsebel.

Ha a végzett munka csakugyan nyolcvan krajcárt ért, miért nem kapja meg a munkás a munkabért levonás nélkül? Ha pedig csak negyven krajcárt ér, miért fizet az állam nyolcvanát?

Miért?

Ebben a kérdésben rejlik a népyomor kútfeje. Miért? Miért, hogy a kazár tudja meg és nem a rutén, hogy talpfákat kell kicserélni? Hogy megrongált töltést kell helyreállítani; hogy teherárút kell továbbszállítani, hogy trafikot lehet nyitni; hogy leesett a tengeri ára; hogy drágul a kassa. Miért értesül a kazár dolgokról, melyekről a ruténnek sejtelve sincs, holott írni-olvasni egyik sem tud? Miért van a kazárnak összeköttetése a világgal, holott teljesen elzárja magát a civilizáció behatásától?

Miért?

Azért, mert a kazár egy sokszázados kereskedelmi organizmus beltagja. Nem csinálta azt a szervezetet senki. Nincsen annak írott törvénye. Tisztikara sincsen. Könyvezetése sincs. Se cége, se működési területe, se alaptőkéje. Csak szelleme van és hagyománya. És eredménye.

Nem vezet senki; mégis egységesen működik. Nem kap parancsokat, mégis engedelmeskedik. Kinek? Az életösztönnek. Erkölcse sincs, csak szokása. Jelleme sincs, csak tulajdonsága. Barátja sincs, csak cinkosa.

Tagjai működnek a sivatagban, a bércek között, a falukon, és a városokon. Hazája a világ Palesztinától Munkácsig. Ökörmezőtől Kairóig. Az egész organizmus arra van berendezve, hogy észrevegye az üzleti kilátást.

Más ember szagol, tapint, lát, hall, érez. Ez volta képpen egy dolog. Semmi egyéb, mint a külső hatások közlése az agyvelővel. Mikor tapintunk: akkor az ujjunkkal látunk; mikor nézünk: akkor a szemünkkel tapintunk; mikor hallunk: akkor fülünkkel tapogatjuk ki a hanghullámok minőségét és terjedelmét. Mikor szagolunk: az orrunk nyákhártyája tapogatózik aziránt, hogy minő íze van az illó olaj elszálló parányainak. Mi tehát csupán a tapintás különböző alakzataival érintkezünk a világgal.

De az életösztön hajthatatlan szüksége az évezredes

bujdosásban a kazárnál egy másik érzéket is kifejlesztett. Egy hatodikat. Az üzleti szervet. Amiként kifejtette a vándormadárnál a földrajzi ösztönt. Azt az érzéket, hogy delejtű nélkül, éjjel-nappal el tudja a légürben, földrészek és tengerek fölött igazodni. Úgy a kazárban az a tulajdonság fejlődött ki, hogy másnak a munkáját a maga hasznára tudja fordítani.

Másé a verejték, övé a siker. Másé a fáradság, övé a nyereség. Másnak a munkája: erőfogyasztás; a kazár munkája: erőgyűjtés. A talpfacserélésnél vérét és izomzatát emésztí a rutén. A kazár pihenve nézi a munkát s szedi róla a gyümölcsöt.

Ismétlem, hogy itt egy hatodik érzék jelentkezik. A kazárösztön lát bizonyos tüneteket, amihez nekünk nincs szemünk. Mintha több szerve volna, mint másnak. Ránézve a világ egy óriási szerencsekerék. Élete a lutriszámok állandó kombinációjából áll. Egész lénye belemélyed a nagy szerencsekerék vizsgálatába. Különleges szervével ó látja a számok kavargását s titokzatos hipnotizálással rá tudja kényszeríteni a számjait, hogy kijöjjenek.

A PÁLINKA

A jóllakás érzése a rutén népnél egy alig ismert állapot. Rendes tápszere a puliszka, a zabkenyér, a krumpli, a szilvaíz, az aszalt alma. Tej nagyon ritkán; tojás még ritkábban. Rozskenyér csak ünnepnapokon és csak a jobb módúaknál. Bükkfakéreggel és polyvával gyakran keverik, vagyis szaporítják a zablisztet. Zsiradék csak elvétve kerül a krumplihoz, vagy paszulyhoz.

Veteményes kertet igen gyéren láttam. A káposztát, hagymát, répát pénzen veszi, ha veszi. A tojást eladja sóért, ecetért, pálinkáért. A baromfit is eladja. Sertést csak a gazdagabb hízlal.

Megnéztem néhány háztáját. Filyó Fedornál, aki nem tartozik az elesettek közé, íme, mit találtam: A lakás áll egy szűk pitvarból és egyetlen szobából. Együtt laknak itt: ő, a felesége — egy öreg golyvás asszony — két leánya, két veje és hét unoka. Tehát tizenhárman. A leányok, amint látható, "fiú-leányok" voltak s odaszállott mind a két vőlegény. A leányok 19 éves korban mentek férjhez.

A család birtokában van egy tehén, egy "feles" üsző. két ökör-tinó, öt darab kacsa, két tyúk, egy kakóca. Ló, sertés, juh nincs. Belső telkén van hat szilvafa, két alma-

fa, egy diófa és egy eperfa. Múlt évi termése hetven kéve kender, egy zsák paszuly, öt véka rozs és egy boglya széna, körülbelül harminc mázsányi. A tengerit még nem szedték volt le; de az öreg gazda reméli a harminc vékát. A zab rosszul sikerült; azt lekaszálták és föletették a tejelő tehénnel. Tüzelőfát a közhelyről kap. Összes birtoka tizenhárom kat. hold, melyből kilenc szántó, négy kaszáló.

A piszok, rendetlenség és ínség, amit ott találtam, a Zola tollára való. Annyi bizonyos, hogy egy 13 holdas székelynek nem így néz ki a tűzhelye. Annak van mit aprítani a tálba. Hiszen ez Háromszéken 26 köből férő föld! Kicsi híján kilenc köből esik egy határra. Ennyi föld mellett a székely ökröt tart, asztagot rak, két sertést hízlal, kenyeret eszik, vasárnaponként tyúkhúsos laskát; gyermekét papnak, tanárnak, hivatalnoknak nevelteti; jó ruhában jár, pádimentumos házban lakik, galambbúgos kapu mögött.

Tizenhárom hold föld mellett nincs indokolva az ínség. A piszok éppen fölösleges. A rendetlenség pedig visszataszító. De hát így van. Így volt a másik, a harmadik, a negyedik háznál is. Nem mondom, hogy valamennyinél így van. De állítom, hogy földjével nem jól bánik a rutén. Rónaságra való gazdálkodási rendszert folytat. Erőlteti a gabonatermelést, ami itt nem sikerülhet. Holott az itt-ott látható lóherés szalagok mutatják, hogy az állattenyésztéssel szép eredmények volnának elérhetőek.

Leírhatnám a Taylor János háztűzét is. Ez takarosabb, mint a Filyóé. De a gazdasági rendszer itt is olyan hibás. A táplálkozás itt is olyan silány. A gyermekprodukció itt is olyan nagy. E tekintetben a rutén túltesz még a kazáron is.

A rossz és erőtlenség és kevés táplálkozás, továbbá a zord éghajlat, a tűzifahiány, a nappali munka és éjszakai ébrenlét az örtüzek mellett s végre a fogyatékos ruházatkodás valószínűsíti az életszükségessé teszi a pálinkát.

Ez a szörnyű találmány itt még jobban pusztít, mint a székelyek és oláhok között. Bátran elmondható, hogy a rutén keresményének kilenctizede pálinkává változik át. A szerencsétlen iszik, mert éhes; iszik, mert hideg van; iszik, mert nem bírja a munkát. Végre is iszik rossz szokásból, iszik búfelejtőnek és iszik, mert a kazár könnyen adja.

Kocsma-regula itt nincs. A papíron van; a valóságban nincs. A kazár hitelez. A rutén megrészezsik. A kazár tovább hitelez.

Újabb időben a kocsmalétszám a népességi számarány szerint van megszabva. A meghatározott létszámon felül nem ad a pénzügyigazgatóság kocsmajogot. No hiszen! Meg-

esnék belé, ha a kazárnak az efféle rendszabály imponálna. Akinek nincs engedélye: nyit zugkocsmát.

A cirkáló finánc, ha jól kinyitja a szemét, rábukkan az ilyen zugokra. De nem mindig nyitja ki a szemét. Nem is tanácsos a túlszigorúság; mert a kazár nem ismer tréfát, ha az érdeke sértve van. Aztán nem is éppen a legválogatottabb legényekből áll a pénzügyőrség. Egyik-másik meg is közelíthető vagy szép szóval, vagy egyébbel. Jobszty alispán úgy vélekedik, hogy a zugkocsmák ellen csakis a megszorított csendőrség léphetne föl kellő eréllyel és kellő eredménnyel.

A meglepésedett kazár, ha nincs engedélye, nem zugkocsmát tart, hanem cukrászdát nyit. Biz az nem úgy néz ki, mint a Kugler terme, de a cégfelirat bizonyítja, hogy cukrászat. Tudtommal ez egy iparág. Ipart üzni csak iparhatósági engedéllyel szabad. Ezeket az engedélyeket nem tudom, kérik-e; nem tudom, kapják-e? Csak annyit tudok, dok, hogy azok a nyomorult faluk el vannak árasztva cukrászdákkal.

Megszűnik-e a pénzügyigazgatóság hatalma a cukrászokkal szemben? — nem tudom. Hogy a rutén nem fagylaltért, nem jégbehűtött csokoládéért és nem is párisi bonboniére-ekért jár oda, azt fölőseleges magyarázni.

Vörös ital, zöld ital, sárga ital — ez mind masina-pálinka. Nem is drágább, mint a színtelen. Olykor mérgeesebb, néhány csepp lúg, vagy kénsav, vagy mit tudom én, mi — de csak annyi, hogy mérgezési tünetek ne mutatkozzanak, azonban, hogy csípje a nyelvet és rágja a gyomrot: még népszerűvé is teszi a kazárt. Jó italt mér. Erő van benne. Marja a torkot és a bárzsingot, mintha tüzlángot nyelt volna az ember. Ez bezzeg nem sajnálta a szegény embertől a spirituszt.

Rajtacsípni a kazárt a kocsmai kihágáson nemigen lehet. A rutén nem panaszol, sőt nem is igen tanúskodik ellene. Hiába: több nap, mint kolbász. "Mind szép ez uram és igaz", mondta nekem egy beszédem után a választó; "de az úr elmegy, a szolgabíró pedig itt marad." Le voltam cáfolva. Ha pártos és semmirekellő az a szolgabíró, akkor üldözteti a választót. Nos, a kazár is ott marad.

Nem az egyes kazár marad ott, mert hiszen az egyest, ha hibázik, el is csukhatják. Hanem maga a kazár marad ott, mint antigazdasági fogalom. A kazár, aki hitelez, mint kocsmáros, mint boltos, mint tőkepénzes; a kazár, aki munkát ad mint vállalkozó, mint szállító, mint ügynök; a kazár, aki legelőbérletet ad, mint főbérlet. Ez marad ott!

Ezzel pedig kikötni nem tanácsos. Mert a szegény embert mégis csak ő segíti meg. Nagy uzsorára ugyan, de megsegíti. Odavesz ugyan a keresmény, a barom, a termés, a föld, a telek. De ez nem látható előre. A semmi hitelnél mégis csak jobb az uzsora is.

Orvosság nélkül meghalt volna a beteg. A kazár adott orvosságra valót. Nagy kamatot vett; de íme, a beteg meggyógyult. A kamatba belepusztul a család egész vagyona. De hátha — nem? Hátha jobb termés lesz? Hátha megsegít az Isten?

Szántani megy a család kapával. Nehéz, lassú, kétségbetűző munka ez. Kivált, ha nagy volt a hó, nem fagyhatott a föld és összetapadt a hóteher súlya alatt. Ha csak megpiszkálja a feltalajt: nyúlsaláta öli el a tengerit, mielőtt kikelt volna. Jó mélyen kell tehát a kapát a szivályos földbe vágni. A levált rögöt föl kell fordítani. Aztán tovább vágni. Egész erővel, teljes feszültséggel; reggeltől délig, déltől estig.

A nap hosszú, a munka fárasztó. Aszalt almalevet ettek reggelire puliszkával. Délire kicsirázott burgonyát főzött az asszony. Ilyen munkához silány táplálék. Az erő fogy, az izmok lankadnak s a nap még jó magasan jár.

Ha álmodozni tudna az a kapás, akkor arról a hízó ökörről álmodnék, amelyet vegyileg és élettanilag kiszámított tabellák szerint tápláltak. Nyolc kiló széna, huszonöt kiló burgundi répa, félkiló dara, két kiló törek, répaszeletek között füllesztve: ez a napi élelem egy normális ökörnél másfél kiló hússzorulatot jelent. Ha nem húsrá dolgozunk: akkor ezzel a táplálékkal tizennégyórái teljes munkaképességre fokoztuk az ökör erejét.

De a rutén kapás ereje pillanatonként fogy. Az ő tápmennyisége nincs tabellákba szedve fehérnye és zsírtartalom szerint. Izma és vére használódik el minden kapavágásnál. Testének ezen nagy értékeit átadja a földnek, hogy azt termőképesse tegye. E közben ellankad. Ereje fogy, miként a póknak, mikor hálót sző. A kapát már nem emeli olyan magasra és nem vágja elég mélyen a földbe. Érzí magán a kimerülés összes tüneteit.

Egyetlen mentőszer a pálinka. Ez mintha vérré válnék és izomzattá. A lankadt tűz újra éled a kazánban. A gép munkaképessége néhány órára helyreáll.

Am a pálinka a kazárnál van. Sárkány őrzi a drága kincset. Hordószámra áll nála az a bűvös életnedv, mely erőfokoz, éhséget csillapít, nyomort feledtet. Micsoda gazdagság, mekkora hatalom, minő boldogság bírni, kezelni, szagolni azt a sok pálinkát! Akkor inni belőle és annyit, a-

mikor és amennyi tetszik! A rutén csodálattal telik a kazár iránt. Elismeri magánál felsőbb lénynek. Hogyne, mikor annyi pálinkája van.

Tétovázva közeledik a kaszálóból az asszony a kocamához. Csak egy litert! De máris tartozunk, hátha nem ad? Pedig az eltartana holnap estig s akkorra befejeződnek a kapálás is. Talán csak mégis megszán. Milyen jó volna, ha csakugyan megszánna.

Ez a vágy rögeszmévé lesz. Mikor a küszöbhez ér, akkor már úgy érzi, hogy az élet kockája azon a liter pálinkán fordul meg. Hogy anélkül biztos a megsemmisülés; hogy azzal biztos a boldogulás.

És amíg töpreng, sóhajtoz, kérkedik, bízik, aggodalmaskodik és remél: azalatt mind nő a kazár az ő szemében, mert hiszen tőle függ most már maga az élet. Mérleggé változik át neki az ismert világ. Egyfelől áll a pap, a főbíró, a csendőr, a végrehajtó. Másfelől áll a kazár.

Lankadtan teszi kezét a kilincsre. Vajon ad-e? Oh, ha adna! De hátha nem ad?! És amint nyílik az ajtó: azok ott a másik serpenyőben mind jobban süllyednek lefelé a küszöb, a pincéig, a mélységekig, ebben a serpenyőben pedig a végzet kérlelhetetlenségével emelkedik a kazár a gerendáig, a háztetőig, a bércek fölé, a felhők fölé.

Mert a papnak van ostyája, a főbírónak van hajdúja, a csendőrnek van fegyvere, a végrehajtnak van dobja. Ez mind nagy és hatalmas dolog. De valamennyinél nagyobb és hatalmasabb a kazár, mert ennek pálinkája van. Ez a szer csak azért nem szent, mert nem a templomban adják. A síró gyermek elalszik tőle, a nyugtalan gyomor lecsillapul, a fájdalom megenyhül, a hideglelés szűnik, az erő megjön.

A pálinka: életnedv.

Világos, hogy itt egy önszuggesztió megy végbe. Lelke át van hatva attól a meggyőződéstől, hogy ereje, munkaképessége, tehát jövődjé és egész létele attól a pálinkától függ, melyet a kazár megtagadhat. Ha tehát megkapja a pálinkát: azt hiszi, mindent megkapott. Ennél fogva hajlandó minden további fontolgatás nélkül mindenét adni ezért a mindenért.

Úgy kell felfogni, hogy abban a pillanatban az ő legforróbb és legmindenthatóbb vágya teljesül. A kazár megszabadította kínzó kételyektől, kétségbeesett csüggedéstől és legszebb, legnagyobb reményét váltotta be. Hogyne fogadná tanuk előtt, hogy tartozása most már éppen annyi, amennyit a kazár mond. És ígéri is, hogy a szolvai vásár után megfizeti. Kamatot is ígér, minden hatos után egy krajcárt.

Helyes! — mondja a kazár.

Aldja meg az Isten — mondja az áldozat.

A KAZÁR MŰKÖDÉSE

Műves napokon a pálinkauzsora iparága csak alvó rükyeket fakaszt. Az elcsigázott test keres enyhülést a kazárnál. Azonban itt csupán életszükségről van szó. Ez sem lárendelt alkalom ugyan, mert az életszükség alól nem térhet ki a rutén. Kiaknázható ér itt is kínálkozik tehát. De itt legalább józan kölcsönkérővel van dolga a kazárnak. Itt tehát mégis csak határa van az üzletnek.

Hanem a lombfakadás és virágzás vasárnapokon megy végbe. A rutén berúg: a kazár józan marad. Most már nem az élet szüksége aknáztatik ki, hanem az élet bolondsága. A megmunkálendő matéria itt már nem a kimerült ember, hanem az ittas ember. Aki nem az erejét veszítette el, hanem az eszét.

Ezekben a kocsmákban a számító üzérkedés keríti hatalmába az iszákos szenvedélyt. A buta állat az élelmes ember markába dül.

A kocsmá: kelepce. Az ajtó csak befelé nyílik. Bemenni könnyű: kijönni nehéz. A kazár küldi — szóval; marasztalja — tettel. Mikor küldi, akkor tanuk vannak készletben. Mert a kihágási pörnél ezekre szükség lesz. Mikor marasztalja a kezébe nyújtott itallal, akkor hiányoznak a rendes tanuk.

Kéri, szidja, hogy menjen már. Így is nagy a kontó. Négy hét óta egy fillért sem fizetett. Ennyi forint, ennyi krajcár. Igaz? — Igaz! — mondja bután az áldozat. Ezt hallják a tanuk. — De maga részeg! — Nem vagyok részeg, tiltakozik az áldozat. — Ugye, részeg? — Nem részeg, felelik a tanúk. — Hát beismeri tartozását? — Beismerem. Csak még egy pohárkával!

Mindezt kiszámítva, megfontolva, hidegen, lelkiismeretlenül végzi a kazár. A kelepce olyan biztos, olyan mély és olyan kikerülhetetlen, mint a sírűreg. Önérzet, vagyon, tüggetlenség, becsület — mind oda temetődik.

A kocsmauzsorával szemben a hatóság tehetetlen. Egy Egy jegyző komolyan vette a zárórát és a hiteltilalmat és följelentést tett a kazár ellen. De tanúk gyanánt a kazár mellett a kifosztott áldozatok jelentek meg s valamennyien azt vallották, hogy a kocsmáros többször fölszólította őket a távozásra, de ők nem mentek; iparkodott őket kituszkolni, de ők ellenállottak; nem adott nekik italt, de ők erő-

szakkal töltötték maguknak. A szolgabíró — legjobb tudomása ellenére — kénytelen volt a kazárt fölmenteni s az állítólagos rendetlenkedőket két-két forintig büntetni. A pénzbüntetést a kazár megadta nekik. Így beszélt nekem a pap, a jegyző, a tanító.

A pénzsorának még kevésbé lehet hatóságilag nyakát szegni. Az adós nem panaszol. Örül, hogy pénzt kapott. Drága pénz ugyan, de a szükség igen nagy volt. Talán belepusztult volna, ha akkor nem kapott volna lisztet, paszulyra, sóra, ecetre valót.

Mikor panaszra kerül a dolog: akkor már ütik a dobott. Akkor már úgy felgyűlt a tőkésített kamat, a perköltség, a hirdetési díj, a bélyegilleték, hogy az árverésen minden elúszik. A föld, a telek, a ház — minden. A gazda zsellére lesz a kazárnak. Hogy ősei kunyhójában lakhassék, hetenként három napszámot tesz ott, ahol a kazár kívánja.

Egy nyugdíjazott járásbíróról beszélnek, hogy rendszeresen megidézte a rutént és tudatta vele, hogy Gottesmann, vagy Jánkel, vagy Berkó, vagy Májtzig (a név közömbös) bepörölte őt huszonegy forint tartozásért. A rutén beismer- te, hogy adós, de csak két forinttal. A járásbíró nem kuttatta tovább, hanem haza küldötte az alperest, hogy gondolja meg jobban a dolgot. A rutén haza gyalogolt. Az egyik húsz kilométernyire; a másik harmincötre, már amilyen messzire laktak a járásbírósi székhelytől.

Napok múlva megint idézetet kapott a rutén. Ez megint megjelent és ismétlődött ötször-hatszor. Mindaddig ismétlődött, míg végre vagy beleúnt az alperes a zaklatásba, vagy beteg volt, vagy dologra ment valahová — és nem jelent meg. Ekkor aztán meghozatott a kontumác ítélet. Az alperes elmarasztaltatott huszonegy forint tőkének és járulékeinak, valamint a felmerült és felmerülendő perköltségeknek nyolc nap alatt, különbeni végrehajtás terhe mellett való megfizetésre. Mindent összevéve, a nyomorultnak két ökre vezett belé a két forint tartozásba.

Ez nem önálló és kivételes eset. Annál a járásbírónál ez rendszer volt. Azok, kik ezt beszélték, becsületszavukat kötötték le arra, hogy ilyen volt a rendszer.

Egy derék lelkész, ki a népnek valódi gondviselője, bemutatva nekem Riáskó Vaszil bukóci lakost. A szép, világoskék szemű, hetvenkét éves, teljesen megtört alak hálálkodva közeledett felém, mert azt hitte, hogy én is a hegyvidéki akció vezérei közé tartozom.

Ez a mártír tizenöt év alatt öt forint kölcsön összeg után Jäger Hersch tőkepénzesnek hatszáz forintot fizetett, amiként a perrendszerileg megállapított és a kölcsön ösz-

szeggel mai napig is tartozik. Mindene odaveszett. Tehene, juha, háza, kenderföldje és szántója volt, mikor a Hersch karmai közé került. Most semmije sincs és kegyelemkenyeren éldegél a vejénél.

A Hersch áldozatairól mesés dolgokat beszélnek. A közelebbi időben ötvenegy uzsorapert indítottak ellene. Ebből negyvennégyet beszüntettek. A bizonyítás lehetetlen. A hivatalos eskü: nem eskü. Akivel csak beszéltem, mindenki meg van győződve, hogy a feltűnő sok hamis esküvésnek véget vetne, ha kötelezővé tennék a rituális esküt. Mert ez a polgári fogadalom egy cseppet sem feszélyezi a kazárt. Bánja is ő. Úgysem törik bele a bicskája. Hiszen senki sem tudja rábizonyítani, hogy hazudott. De a szertartásos eskü egészen más. A vakbuzgó kazár mindenkit és minden időben hajlandó megcsalni. Attól azonban óvatosan őrizkedik, hogy Jehovát szemtől-szembe megcsalja.

Laturka vidékén, közvetlenül a határszélen néhány község sertéskereskedéssel foglalkozik. Vásárolják a sertést Galiciában, és hajtják a munkácsi vásárra. Ezek nem elesett emberek, de üzérkedésükhöz gyakran kell hitelüket igénybe venniük. A hitel egyetlen forrása a kazár. A forrás megnyílik a paraszt előtt. Meríthet belőle. Merít is, mert különben életmódja szűnik meg.

Ezen hitelezésnél fizet a rutén tíz forint után hetenként két forintot. Ez már hagyományos fix tétel. Majdnem törvény. Nem változik. Állandó, mint a kifli ára.

A forgalom lebonyolítása elég gyors. A sertést vagy haszonnal adja el a rutén, vagy kárral. Ha haszna van, kifizeti tartozását s egy-két heti kamatot. Az összeg az idő rövidege miatt nem válik megdöbbentővé. Harminc forint után egy hét alatt fizet egy forintot. Ha a vásáron nyert tizenkettőt: megtalálta a rutén is a maga számadását. Egbekiáltó uzsora ugyan, de nincs áldozata.

De ha kárral jár az üzlet; ha nyakán marad a sertés s azt tartania kell uzsorapénzen vett gabonával; vagy ha betegség éri a jószágot; vagy ha áron alul veszik meg: no akkor meghúzták a harangot a rutén összes vagyontárgya fölött. Tíz forint után egy évre 104 forint. Ez, ha jól számítok, ezernegyven százalék.

Ilyen képek ismétlődnek völgyről völgyre, faluról falura. A pénz is a kazár kezében van, az áru is, a közvetítés is. Tehát a forgalom minden ága, minden eszköze, minden tényezője. És a kazár uzsoráskodik a pénzzel is, az áruval is, a közvetítéssel is. A rutén életnek valamennyi fonalaszálát a kazár tartja kezében. E kíméletlen és szívte- len faj egész élelmességét arra koncentrálja, hogy hurkot

fonjon a népelet gyöngé szálaiból s azt a paraszt nyakába vesse.

Békességes álma legyen a Magyar Büntető Törvénykönyv nagyvezetű szerzőjének a Kerepesi - temető sírjában. Ha tudná, hogy mi folyik a Kazár - földön, nem volna álma zavartalan. Ha éles szemeivel megfigyelte volna ezt az állapotot, nem kötötte volna gúzsba az uzsorapereknek a bíróság kezét. Nem mondta volna ki, hogy az uzsora csak magánvádra üldözhető. Nem vétségnek minősítette volna az uzsorát, hanem cégéres bűnnek.

Tudom én, hogy cifra és kecses vesszőparipák készülnek az Elmélet jogászok gyáraiban. De köszönöm én azt a jogelvet, amelyik tönkretenni segít egy népet. Mit bánom én, ha az elv száz szillogizmus szűrőkészülékén állotta is ki a próbát. Törvényt nem a principiumok igazolására kell hozni, hanem az élet nagy és állandó szükségleteinek kielégítésére.

Nemzetünk Szent Istvánnal belépett a keresztény civilizáció körébe. Jézus Krisztus tana üldözi az uzsorát. A magyar büntető törvénykönyv ide vágó része nem keresztény világnézetből fakadt, mert enyhén bánik az uzsorával.

Akinek szíve-lelke van és fogékonysága a tömegek nyomora iránt: utazza be a kazárok földjét s akkor majd megkérdezem, hogy vétség-e az uzsora, vagy népiértő szörnyű bűn?

JUH ÉS ÖKÖR

Kutyát a rutén - portákon nem láttam. Ez itt már fényűzés. A kutya eledelét elfogyasztja az ember. Pedig volna őrizni valója. Jóféle mezősegi kuvaszok hamarabb elűznék a vadat a vetésről, mint az őrtüzek.

Juhot sem láttam. Máramarosban még van juh. Még. Vajjon meddig tart? De Beregben már nincs. A rónasági részen lehet; bizonyára van is. Talán nemes birka is van. De a hegyvidéken már racka sincs.

Egyik - másik ereszt alatt osztovátá - maradványokat vettem észre. Hányódó vetéllőt, csörlő ládát, guzsaj - pálcát, orsó - karikát. Roncsok a vagyoni hajótörésből. Mikor kérdeztem, hogy hol a többi darab, az öreg asszony zokogásban tört ki. Így nézhet a szülő meghalt gyermeke könyvének széttépett lapjaira.

Nincs juh. A Kárpát - lakónál ez a legborzasztóbb valóság. Ahol juh van, ott tej, túró, sajt, orda, savó van. És gyapjú. Tehát élelem és ruházat. Aztán bárány. Tehát

adóra való. Aztán trágya. Tehát termékenyítő erő.

Hegyvidékeinken a juh egy egész mindenség. Szerény igényű és nagyhasznú állat. Kibírja a legzordabb időjárását. Pajtára nincs szüksége. Minden fűszálat értékesít. Jám-bor, ragaszkodó, erkölcsös. Sokszor azt hiszem, hogy talán még vallása is van. Hiszen nincs olyan jó barátja a szegény embernek, mint a juh. Mindenét neki adja s vajmi keveset kér tőle.

Ahol nincs juh: ott már nem a vég kezdetéről, hanem a vég legvégéről beszélhetünk. Ha nincs juh, akkor semmi sincs. Mert a hegyvidéki ember, akár oláh, akár székely, akár tót, legutoljára a juhától válik meg. A címeres ökröt felváltja a buta (székely elnevezése a kurta szarvú, apró, sötétszürke kaukázusi szarvasmarhának) a butát a tehen. a tehenet a ló, a lovat a sertés. Itt egy darab időre megáll az állati értékek lefokozásában mutatkozó vagyoni süllyedés. Sok kerül a holt leltárra, aztán a kenderföldre, később a parafernumra. De a juhot még mindig tarják. Helyes gazdasági érzéket mutat a hegyi nép, mikor legszívósabban a juhhoz ragaszkodik.

Tíz darab juh megél nyáron két hold legelőn és télen tizenkét mázsa takarmányon. Ez a táplálék a hegyvidéken tizenhat forint kiadásnak felel meg. Ezzel szemben tíz juhnak a hozama piaci árak szerint a gyapjú után nyolc, a bárány után tizennyolc, a túró után harminchat, az orda után négy forint. Csakhogy a család nem viszi ám piacra ezeket a termékeket, hanem maga fogyasztja el. Pénzt csak a báránytól csinál. Ez annyit jelent, hogy túró van a háznál egész éven át. Orda és savó egész nyáron. A család tehát állandóan el van látva egy fontos és egészséges tápszerrel.

Nagyobb súlyt fektetnek a gyapjúra. A mosással, fésüléssel, fonással, szövással eltelnék az őszi esték és a téli napok. A fehérszínű juh nem ül dologtalanul. A szövésből kikerül a guba, a szokmány, a zeke, a nadrág, a szoknya, a kötény, a bocskor - szíj, az ágytakaró, a pokróc, a tarisznia. Csíkbán, Csergyóban még gyeplőt is fonnak a gyapjúból. A Kárpátokban télen át térdigérő gyapjúharisnyát visel bocskorában az asszonynép.

A gyapjú házi feldolgozása általános szokás. Főnni, főnni, varrni kivétel nélkül minden székely és minden oláh asszony tud. Ez a házi ipar mérhetetlen gazdasági és erkölcsi kincset rejt magában. Ezzel az asszony is családfenntartóvá válik. Kilép negatív szerepköréből az alkotás terére. Nemcsak kotyvaszt, hanem termel. Nemcsak gyer-

meket produkál, hanem gazdasági értékeket is. Nemcsak gondviselője, de szaporítója a vagyonnak. Az asszony szociális becsé ezzel megkétszereződik. A székely nemcsak ösztönből házasodik, hanem azért is, hogy munkaképességét emelje s életterheit megkönnyítse.

Ruházati cikkekért, a külföldre vándorló milliókat, milliókkal tetéznék hazánk, ha a gyapjúnak ez a házi földmunkája nem volna. Ahol juh nincs, ott egy nagyfontosságú közgazdasági tényező hiányzik.

A beregi ruténnek immár nincs juha. Az az állításom, hogy a hegyvidéki nép legkésőbb válik meg a juhától, itt nem nyer igazolást. Mert a rutén az ökréhez inkább ragaszkodik. De merem mondani, hogy ez a körülmény a rutén gazdasági ösztön fogyatékoságát bizonyítja.

A rutén az ökrét szereti. Juhán már túladdott. Tehén és sertésállományának is megvérezte a torkát Beer, Herschel, Löw, Kahán, Májzlik, Szender, Gottesmann, Jankel. De az ökröt körömszakadásig tartja. Az ökör az ő ambíciója. Bármilyen elcsigázott, bármilyen torz: de ha ökör, akkor az mégis Csákó, Bimbó, Darú, Kajla, Vidám. Neve van holott juhnak, kecskének, sertésnek nincsen neve. A lónak is csak megjelölése van: szürke, sárga, fakó, puci. Ez nem név; ez csak jelző. Aki leírja, kis betűvel írja. De Pajkos. Kendes, Csöndes: ez már név a talpán.

Évekig lehet róla beszélni, akár ha elkárosodott, akár ha ellicitálták. A természetéről, hogy ilyen volt, olyan volt; az erejéről, hogy ennyi deszkát vitt Munkácsra, annyi pálinkát Vereckére; jó erkölcséről, betegségről, mikor hideg volt a füle és nem kérődzött; aztán felgyógyulásáról, mikor először harapott belé a sósvízzel meglocsolt sarjába. Oh, ezek nagy és szép emlékek. Boldog perceink csak akkor vannak, mikor a múltakban élünk.

Ambár kellő tiszteletben tartom ezen emlékeket, mégis kimondom, hogy szegény ember háztartásában az ökör nem produktív állat. Nem tejel, nem borjúzik. Értéke a használatban fogy. Több tőkét köt le, mint a tehén. Munkája a jól gondozott tehénrel is elvégezhető. De a tehén mellett még táplálékot is nyújt. Ahol tehén van, ott nincs éhínség. Átvinni a hegyvidéki népet az ökörgazdaságból a tehéngazdaságba: ez az átalakulásnak kiszámíthatatlan előnyét jelentené. Kútforrás lenne a nép izomfejlődésének és a nagyon megszorodásának. Egán erre törekszik.

A rutén az ökörhöz ragaszkodik. Ökörkultuszt űz. Ha pogány volna, ökröt faragna bálványul. Felsőbb lénynek nézne és leborulna előtte. Ha ökrét vesztette a rutén, akkor életének becsét vesztette el.

Ez a jámbor, szelíd, alázatos nép egyszerre eltelik hiúsággal, ha ökrére gondol.

Dölyföt, gögöt, felfuvalkodást, mint a székely ökör - arisztokráciánál, nem vettem a ruténél észre. Persze nincs is olyan marhája, mint a székely ökör-mágnásnak. Azokról a nagy és hófehér és egyenletes csavarodásban nőtt szarvakról, a hatalmas lapockákról, a fekete karikákkal övezett "vakisa" szemekről, a homlokhaj göndör fűrtjeiről, a fark hullámos bojtjáról a szegény ruténnek még csak fogalmát sincs. Az ökörmágnás jószága be sem férne a pajtába.

Ennél fogva dölyf, gög, nagyralátás távolról sem jut eszébe a ruténnek. Egy kis hiúság, talán némi büszkeség is meghúzódik a lelke fenekén s olykor fel-felcsillámlik szemében; de ennél többet nem engedhet meg magának a miatt a kis és vézna szarvú ökörke miatt. Talán a vásáron, ha látja, hogy másnak sincs különbsége s ha az áldomás egy kisse a fejébe ment, ilyenkor, kivételesen a kevélységnek egy sugara is dereng az ábrázatán. De ez ritka tünet és szót sem érdemel.

Ezt a kis ökörszemet a "feles marha"-rendszerrel aknázza ki a kazár a maga érdekében.

A FELES MARHA

A rózsának, valamint a körte-, szilva- és alma-csemetéknek frissen hajtott leveleit gyakran ellepi a hamuféreg. Ez a támadás olyan tömegekben történik, hogy a levélzet összezsugorodása és elsorvadása kikerülhetetlen.

De a hamuféreg — számár. Mikor a megrohant levél életnedveit kiszívta: esztét, erélyét, életrevalóságát elveszti. Ott marad a haldokló levélen tétlenül. Azt hiszi, hogy azon a levélen kívül nincsen számára hely s neki együtt kell meghalni a pusztuló levéllel.

Csak hogy a hangya nem — számár.

Tudni kell, hogy a levélnedv a hamuféreg szervezetében édes mézgává változik át, melyet a féreg önmagából kiizzad. Ezt az izzadmányt a hangya bolondulásig szereti. Nagy utakat tesz meg érte. Kész a csemete tövében, egy másik hangyanemzetséggel miatta élethalálra csatázni. Nekimegy a legsimább fakéregnek is. Sőt, ha kréta-gyűrűkkel még simábbá teszi az ember a kérget, akok ir nekimegy visszahull sokszor, de újra kezdi a mászást. Szédületes bukfencekben esik le, de az ő nyaka nem törik ki. Össze-

szedi az ismert hangya-energiát és addig kapaszkodik, míg apró, finom, hegyes körmöcskéivel lépcsőt váj a sima felületen. Ezen a mikroszkopikus lépcsőn, miként egy Jákób-lajtorján, hatol föl a hangyakaraván a mézgasz országba.

A szívós és harcias hangyasereg megérkezése a hamuféreg tömegében egyáltalában nem okoz sem félelmet, sem megdöbbenést. A hangya nyalogatni kezdi a féreg hátát, potrohát. A féreg tűri vidáman, mert olyasmit érez, mint a cserepes malac, mikor vakarják.

Mikor fogy a mézga, akkor az okos hangya belátja, hogy voltaképpen a levél életnedve fogyott el. Ott tehát nincs többé mit keresni, mert elkövetkezett a talajkimerülés állapota. Ez az a döntő pillanat, mikor a hangya élelmessége egész mértékben érvényesül.

Ölébe veszi a férget. Jobban mondva fogai közé. De miután nincsenek fogai a közé a kis harapófogó közé, mely-lyel oly sokszor megcsípett már mindnyájunkat. A gyöngéség, mit a hangya ebben a döntő pillanatban kifejt, igazán mesteri. Mert a hamuféreg teste hihetetlenül puha és lágy. Felbőre nem is hártya, hanem valami leheletszerű anyag. Legkisebb érintésünkre szétmállik, mint a meleg földre hulló hópehely.

De a hangya úgy tud bánni éles és hegyes csipeszével, hogy az becsületére válnék a legkönnyebb kezű operateur-nek is. Csodálatos óvatossággal csipesze közé veszi a hamuférget, fejét magasra emeli, úgy, hogy csak a négy hátulsó lábán jár és elszállítja egy másik ágra, hol dús legelő kínálkozik.

A hamuféreg boldog, mert táplálékhoz jutott; a hangya is boldog, mert a fokozott mézgatarmeléssel kielégíti nyálának természetét.

Látható ebből, hogy a hamuféreg a hangya használatja; kevés híjján tejelő tehene. A hangya gondoskodik a féreg táplálékáról s a féreg mézgát izzad a hangya számára. Egészben véve itt egy üzleti viszony megy végbe, melyben a hangya nyer, a hamuféreg pedig nem károsodik.

Mikor nekem a feles-marha rendszert magyarázni kezdték, azt hittem, hogy itt az élelmes kazár az élelmes hangya szerepét viszi. Nyer az üzleten, de a rutén-féreg sem jár rosszul.

Úgy hittem ugyanis, hogy a kazár átadja marháját a ruténnek. Ha ökörtinó: akkor a rutén igazza; ha tehén: akkor feji és borjúztatja. E közben gondját viseli, éllelmezi. Ha aztán nyereséggel adják el, ami biztos, mert a tinóban

nő a pénz a test gyarapodásával; a tehénnek pedig szaporulatja van: akkor a nyereség fele a marhatartó ruténé, a másik fele a marhatulajdonos kazaré.

Ha így volna: becsületes üzlet volna. Ez esetben a rutén pajtája egy takarékpénztár volna a kazár tőkére nézve. A kazár kamathoz jutna az eladáskor és tőkéjét is visszakapná. A rutén gondját és éllelmezését pedig földözne a barom munkája vagy tejhozama és fáradságát megfizetné az elért nyereség felerésze.

De, ha mélyebben tekintünk a felesmarha rendszer főkönyvébe, akkor ezt találjuk:

A kazár földet kínál a ruténnek feleművelésbe. A rutén vállalná, de nincs marhája. A kazár igavonó barmot is kínál, de csak úgy, ha a rutén a termés kétharmadát adja át neki. Ilyenformán a rutén nem feles lesz, hanem harmados. A rutén ezt is vállalja, mert valami így is csak marad s mert munkáját csak így értékesítheti.

Ekkor a kazár megvásárolt két ökörtinót 80 forintba. A paraszt betanítja a tinókat; jármozza, gondoza, éllelmezi. A tinó nő, gyarapszik, értékesedik. Két évi tartás után elhatározza a kazár az örökké fejlődő tinók eladását. Előre megegyezik egy másik bellérrel 160 forintban; aki aztán a rutén jelenlétében 140 forintot fizet az ökörtért.

Igy aztán a paraszt kapja a 120 forint fiktív vételár és 140 forint fiktív eladási ár között való különbség felerésztét, vagyis 10 forintot. A kazár pedig kapja a 80 forint effektív vételár és a 160 forint effektív eladási ár között való különbséget — a parasztnak jutott 10 forint híjjával. Vagyis a kazár kap ezen feles üzletből 70 forintot, a rutén 10 forintot. A kazár befektetett 80 forintot. Két év múlva visszakapja a tőkét és még 70 forint kamatot.

Azonban az üzletnek még sok ága-boga van. A paraszt arra is kötelezi magát, hogy a felesmarhával hetenként egy iganapszámot tesz a kazárnak. Két év alatt 104 fuvárnap. Tehát 104 forint. A befektetett 80 forint tőke után ez már 174 forint kamat.

Még itt se álljunk meg.

A dolgok megfítlésénél soha se feledjük, hogy a rutén nép a saját termését márciusig főlemészti. Ezen időtől szeptemberig, tehát félétven át, mindig és mindenki a boltból él. A boltos pedig a kazár, aki felesmarhát adott a ruténnek.

A felesmarha üzleti fonál. Aki felesmarhát tart, annak — bizonyos mértékig — nyílt számlája van a kazárnál. Ez a kontó a leendő felenyereség terhére íratik. Mikor aztán osztzkodásra kerül a dolog: kiszul, hogy a

parasztnak járandó nyereség csak április végéig futja a számlaterhet s a nem fődőzött négy hónapi számla legalább is 20 forint. Ahelyett tehát, hogy tíz forint készpénzhez jutna a paraszt, ahelyett még 20 forint tartozása van.

Bátran föltehető, hogy a számlában forgó árucikknek 50 százalékkal forgatja a kazár. Tehát az a 30 forintos számla ránézve legalább is 15 forint hasznót jelent. Ilyenformán ezt is a 174 forinthez kell csatolni s így a nyereség 189 forintra rúg.

Egyébiránt számszerű adatokkal nem is fejezhető ki tiltja a felesmarha igazását és megköveteli a legjobb gondozást és etetést. Ha nincs a parasztnak jóminőségű takarmánya, rákényszeríti, hogy tőle vásároljon szénát, vagy lóherét s gyakran még darát is. A paraszt nem tiltakozik, mert hiszen terrorizálva van s különben is bizakodik, hogy a kövér marha után nagyobb lesz az ő nyeresége is. A kazár pedig uzsora-árban ad túl a takarmányán. Ha ezt is számításba akarjuk venni: akkor a kazár nyeresége logaritmusok segítségével nélkül ki sem mutatható.

Aki feles-marhát tart, annak a sorsa meg van pecsételve. A feles-marha szüli a hitelt, a hitel a kontót, a kontó szüli a váltóadósságot, a váltóadósság a pört, a pör a végrehajtást, a végrehajtás a legsötétebb rabszolganyomort. Ha balsorsot akarsz megelevenülve látni, menj a rutének közé. Ott látni fogod, hogy a Rákóczy hű kurucai s a Kossuth jó honvédei miként lesznek földönfutó koldusokká.

A termőtalaj java része már kazár kézen van.

A marhalétszám pedig így oszlik meg a kazár és a bennszülött között. Volócon van a kazárnak 226 darab, a ruténnek 122; Rosztokán a kazárnak 74, a ruténnek 10; Laturkán a kazárnak 150, a ruténnek 61; Rákóczy-szálláson a kazárnak 150, a ruténnek 46; Kotilnicán a kazárnak 70, a ruténnek 16; Veklimán a kazárnak 65, a ruténnek 16; Hanykovicán a kazárnak 229, a ruténnek 33 darab. Holott hatszor annyi rutén van, mint kazár.

Itt egy végzetes kisajátítási művelet van folyamatban. Ez a nép csak azért szabadult föl a Rákóczy-féle uradalomnak jobbágyi kötelékéből, hogy a kazárok igájába kerüljön. Életfonalá kétségbeejtő hurok a kazárok kezében.

Minden mozdulatánál kazárba ütközik ez a nép. Ha fuvarozni akar: kazár a szállító, ha legelőt akar bérelni: kazár a bérlő; ha útmunkát keres: kazár a vállalkozó; ha kőfejtésnél dolgozik: kazár a munkaközvetítő; ha pénzre van szüksége: kazár a hitelező; ha lisztet, dohányt, sót,

bocskort, kaszát akar venni: kazár a boltos; ha panasza van: kazár a falusi bíró tanácsadója.

Alsó-Vereckén, de egyebütt is, az uradalom és az állami és törvényhatósági közegek nyáron a parasztnak 70 krajcár napszámot fizetnek és még pálinkát is adnak kétszer. Ugyanakkor a kazár 30 krajcárt fizet. A téli napszámot alig is merem leírni. Ilyenkor a kazár egy kubik ol tüzifa fölívágásáért ad a parasztnak egy 3 krajcáros pakli dohányt. Sem többet, sem kevesebbet. El sem hinném, ha nem komoly emberek mondták volna igen komolyan és igen szomorúan.

BOLT-ÉS LEGELŐUzsora

Már szólottam a kocsmá-uzsoráról, a pénz-uzsoráról és a felesmarha-uzsoráról. Vessünk egy pillantást az áru- és a legelő-uzsorára is.

Hegyvidéken a földrajzi és terepviszonyok szükségessé teszik a falusi boltot. Élelmi cikkeit és házi szereit, valamint ruházati cikkeit a rutén otthon, a falujában szokta bevásárolni. A város távol van. A városi boltos nem is hitelezne, mert nem ismeri a vásárlót.

Azonban a falusi kazár apróra ismeri a község lakóit. Tudja, kinek mennyi a földje, mennyi az adóssága, ki milyen életrevaló, ki a tunya, ki a pörlekedő, ki a jámbor. Nem vaktában hitelez tehát, hanem reális számítás alapján. Az osztrák-magyar bank váltó-cenzorai nem ismerik jobban a hitelkereső körülményeit, mint a kazár a rutént.

Mikor a kazár elkészíti adósának vagyommérlegét, akkor nemcsak összeadási és kivonási műveletet végez, hanem erkölcsi és pszichológiai bírálatot is. Észleli emberét, mikor az józan és észleli részeg állapotában is. Kitapasztalja lelkiületét és indulatait akkor is, ha a gyóntató széktől távolzik akkor is, ha a feleségével pöröl. Ilyenformán a kazár feltétlen ura a helyzetnek. Akkor fojtja meg a kézrekerült parasztot, amikor éppen akarja.

A rutén nem kerülheti ki a kazár boltját. Kapható ott ecet, petróleum, liszt, gabona, só, bocskor, fejkendő, tű, cérna, szekérkenőcs, ostor, lánc, kapa, kasza, villa, fejsze, ásó, kötél, bögre, cseber, korsó, vászon, fejtő, kalap, fűró, fűrés, dohány, gyufa, pipa, mész, szappan, gyertya, seprű, lapát, ablaküveg, ajtózárr, lakat, szentkép, drótszeg, fésű, gomb, szilvaíz, tükör... óh, mert a tükör éppen olyan szükséges, mint a liszt.

Végig dongtam Huszton egy heti vásárt, hol a kazár

toilette - szert és piperét árult, úgy körülrajzolta a bocskoros asszonynép, hogy alig tudtam árucikkeit szemügyre venni. Legnagyobb kelendőse a tükörnek volt. Aztán a gyöngynek üvegből, a gyűrűnek rézből és az éktelenül cifra faolajos kendőnek. Az asszony mindenütt asszony. Párisban is, Volócon is. A piperénél a tápszer sem kelendőbb árucikk.

A rutén mindennapos a kazár boltjában. Ma erre van szüksége, holnap arra. A boltban ezt is megkapja, azt is. Tehát oda megy. Oda viszi keresményét. Ha nincs keresménye, oda viszi bőrét. Keresményét elszedik tőle, bőrét lenyúzzák.

Bolt sok van a falu nagyságához képest. De egyik a másiknak versenyt nem csinál. Úgy árul mindenik, mintha kartelben volnának. A mérték is mindenikben egyformán hamis.

A bolti hitel persze váltó - hitellé alakul át egy bizonyos összegben túl. A váltó pedig a rutén - vagyon halálos ítélete, mely ellen nincs föllebbezés.

Úgy kell képzelni ezeket a boltokat, mint valami szivattyútelepet, melynek csatornái és szívó ágai benyúlnak a rutén tűzhelyébe, pajtájába, gyümölcsös kertjébe és földjébe. Ami ezeken a helyeken fogyasztatik, az mind a bolti csatornán folydogál oda és ami termeltetik, azt mind a bolt csövei szívják föl.

Ekkép a rutén mindig a kazárnak keres. Ha eszik, ha iszik, ha vásárol, ha elad, ha dolgozik, ha marhát nevel: mindig a kazárnak keres. A procedura a boltban is ugyanaz, mint a kocsmában, vagy mint a feles - marhánál. Kezdődik a szép szóval, végződik dobbal. Így lett a Rutének földje a Kazárok földjévé.

A legelőuzsora egy húron pendül a többi uzsorával. A A birtokrendezéssel elkövették azt a bűnt, hogy a nép által századok óta használt legelőket belemérték az uradalomba. A rutén közbirtokosságnak jutott legelő vagy hozzáférhetetlen helyen van, vagy igen kevés. Saját legelőjükön még azt a silány állattenyésztést sem üzhetik, amely ott látható.

Hegyvidéki népnél a legelő életszükség. A mostoha talajon kevés gabona terem. Ez a hiány csak marhatenyésztéssel pótolható. Már pedig legelő nélkül nem képzelhető marhatenyésztés.

Az uradalomnak sok jó legelője van, részint az erdők között, részint az erdőségek fölött, részint az alpesi zónában. De az uradalom idegen tisztjei nem folytatnak állat-

tenyésztést. A legelő tehát bérbe adatik.

Azonban nem a parasztnak adják a beámterek bérbe, hanem a kazárnak. Miért? Úgy hiszem, kényelmi szempontokból. Könnyebb, gyorsabb, egyszerűbb az üzlet, egy kazárral, mint harminc ruténnel; vagy húsz kazárral, mint hatszáz ruténnel.

Az uradalom legelő - területe mintegy harmincezer hold. Ha ezt a parasztság, mint olcsó bérletet megkaphatná; a néppusztulás egyik kútfeje be volna dugva. De a paraszt nem kap bérletet az uradalomtól. A tiszt urak únják a sok veszélyt. Annyi emberrel alkudozni, egyezsége lépni, tenger fáradság. Ellenőrzésnél, pénzbeszedésnél megnehezítenék a könyvvezetést, a pénztárkezelést, az elszámolást. Sokkal egyszerűbb a kazárnak adni bérletet, aki száz holdakra reflektál, mint a parasztnak, aki csak 2 - 3 holdat venne ki.

Lehetne ugyan figyelmeztetni a népet, hogy álljon össze falunként, vállaljanak egyetemleges felelősséget s a terhet osszák föl maguk között. De minek? Miért fájjon nekik a nép feje? A kapacitáció szintén bajjal jár. Ez egy lépés volna arra, hogy valamit törődjenek a nép sorsával. Minek az? Itt a kazár. Váltót is ad, jótállókat is hoz, előleget is tud fizetni.

A legelő tehát a kazár főbérlo kezén van. Ez aztán nem sajnálja a fáradságot, hogy a nép között, egyénenként reparticipiálja a területet. Nem is képzei az uradalom tisztikara, hogy ez a művelet milyen egyszerű. A kazár kihirdeti a faluban, hogy ennek, vagy annak a dülőnek ő a bérloje. Pár óra múlva összegyűl a nép, körülseglegli a bérlojt, bemondja marha - létszámát, megállapodnak az árban, nevük aláírása mellett megnyomják a keresztet s punktum. Ezért a munkáért kap a kazár kerekszámban száz percentet. Kibérli a területet ezer forintért s albérletbe adja a parasztnak kétezerért.

Ha nem fizet a rutén, annál jobb. Mert ez esetben az adóság váltóvá alakul. Veszteség sehogy sem éri a kazárt, mert a bérszerződés szerint a rutén legelő - marhája kézi zálogul szolgál.

Amint látható, a kazár kezében a legelő is áru. Forgalmi cikk. Miként a pálinka, miként a bocskortalp, miként a liszt. Átvesszi a nagyüzletből és átadja a fogyasztónak. Legelőt bérel anélkül, hogy marhája volna. Miként, hogy pálinkát vásárol, anélkül, hogy meginná. A haszon az övé; a kár a paraszté.

Földművelésügyi kormányunknak ez a fennak bérleti vi-

szony tűnt föl legelőször. Az akció első lépése tehát abból állott, hogy már 1897-ben az államkincstár bérbe vett az uradalomtól 12.622 holdat, azzal a szándékkal, hogy ha ez az első kísérlet sikerrel jár, az összes bérbeadható területet átvegye.

Ezen szándék foganatosításához adatokra volt szüksége. Meg kellett tudnia, hogy mennyit vehet be az albérletekből s mennyire fizetőképesek az albérlők? Így bizatott meg egy esperes is az adatok gyűjtésével.

Az esperes igen tiszteletreméltó ember, aki elvállalt feladatának lelkiismeretesen szokott megfelelni. Községről községre járt, összeírta a lakosság szükségletét s gyűjtötte az adatokat a bérbevett terület értékesítése szempontjából.

Alig tért haza körútjáról, megjelent nála a kazárok két megbízottja s arra intette a lelkészt, hogy ne folytassa tovább megkezdett működését, mert ez a hitsorsosok érdekeit sérti, akik között vannak jó emberek is, de vannak **rosszak** is. Ha a paróchia fel talál gyűlni: a földművelési kormány nem építteti újra.

Ezen fenyegetés következtében az esperes visszalépett a további közreműködéstől. Van-e erről akta a földművelési kormánynál, nem tudom; de nekem szavahihető ember beszélt a helyszínén s az állattenyésztési osztály vezetője, akit levélben értesített az esperes, meg fog engem a magam igazában tartani.

Senki se csodákozzék azon, hogy a fenyegetésnek sikere volt. Azon a vidéken jól tudják, hogy a verebesi lelkész egy alkalommal licitálni merészelt a Beszkid-havasok lelejlőjének egy részletére. A kazárok nagyot néztek a "jövővény"-re, aki az ő gabonájukba vágja sarlóját. Ez megsértése egy régen élvezett monopóliumnak. Az árlejtés után, három év alatt, két ízben gyűjtötták föl a paróchiát — ismeretlen tettesek.

Az alsóvereckei esperes szintén licitált egy kaszálóra, melyet azelőtt a kazárok béreltek. Tűzkár ellen biztosítva volt. Nem is gyűjtotta fel senki. Hanem volt egy pár Orloff-féle ügető lova. Gazdaságának szemefénye, tenyésztésének büszkesége. Nem ok nélkül remélt szép summa pénz utánuk. Ezeknek a drága lovaknak éjszaka idején kivágták a nyelvüket — ismeretlen tettesek.

Az alsó-bisztrai lelkész, a galíciai mintákra hitel- és fogyasztási szövetkezetek létrehozásán kezdett fáradozni. Ennél is megjelent két kazár a többiek nevében és kérte, hogy ne kezdjen olyan mozgalomba, amely őket megkárosítaná a verseny által. A lelkész elutasította őket, biztosítván, hogyha ő vissza is lépne, amit különben nem tesz, a-

kad rajta kívül akárhány, ki a mozgalom élére áll. Rövid idő múlva négy helyen gyűjtötták föl a paróchiát, úgy, hogy a család életveszélyek között menekült meg. Itt is ismeretlen tettesek működtek.

Egy laturkai paraszt éjjeli szállást szokott adni a volói fűrésztelephez fát fuvarozó galíciai parasztoknak s el szokta látni őket szénával, zabbal, istállóval. A kazár kocsmáros tiltakozott ezen "visszaélés" ellen, mely őt megkárosítja. A parasztnak, miután nem hederített a tiltakozásra, felgyűjtötták házáat, pajtáját, szénakazlait — ismeretlen tettesek.

NEMZETI SZEMPONT

Idáig vázlatokat írtam a helyzetről. Szürke képeket rajzolgattam szürke alapon. Festésre, színezésre nem volt időm. Amennyit elszakíthaték rendes foglalkozásomból, csak annyi időt szentelhettem ezeknek a rajzoknak.

Ide-oda kanyargó vonalaimban van-e élet? Gerinc, agyvelő, vér van-e ezekben a képekben? Tudnak-e beszélni, fognak-e hatni, van-e bennük meggyőző erő?

Csöndes visszavonulásban, mentve a napi élet követeléseiről, talán nyújthattam volna erről a tárgyról rendszeres, kidolgozott művet. Valami egészet. Olyas valamit, amit könyvnek lehet nevezni. Így azonban csupán futó árnyékokat vetíték az olvasó elé s érző szívére és képzeletére bízom, hogy azoknak életet és színt adjon.

Vázlataim, úgynevezett alaposságra nem tartanak igényt. De azt sem hiszem, hogy felületesek volnának. Az elfogultságtól pedig szigorúan tartózkodom. Szívemet oda vittem az inséges nép közé, de gyűlöletet nem vittem a kazárok közé. Az igazságot kerestem, mindig a valóság szemüvegével.

Törekvésem ez volt idáig, hogy hű képet adjam a viszonyoknak. Ha a képben fölismerhetők a népnemor okai: akkor nem írtam hiába.

Egy élő, működő, hasznos organizmus pusztulása mindig fájdalmat kelt. Az eperfától, mely alatt valamikor játszottunk, s melynek árnyékában egykor nagyanyánk töltögette vendégei számára a tejeskávét, nehezen váunk meg. Még egy kutyától is nehezen váunk meg, ha életéhez emlékek fűződnek. Rosszul esik tudni, hogy az élő test holt tárggyá változott át.

Ismerjük a nagy törvényt. Tudjuk, hogy nem tűr kivételt. Végzetünk is magunkat, hogy a halál is életfo-